

ACADEMIA ROMÂNĂ

ȘTEFAN-CEL-MARE, MIHAI-VITEAZUL

ȘI

MITROPOLIA ARDEALULUI

DE

N. IORGA

MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE

EXTRAS DIN
ANALELE ACADEMIEI ROMÂNE
Seria II. — Tom. XXVII.
MEMORIILE SECȚIUNII ISTORICE.

BUCUREȘCI.

INSTIT. DE ARTE GRAFICE «CAROL GÖBL» S-SOR ION ST. RĂSIDESCU

16, STRADA DOAMNEI, 16

1904.

11646

Prețul 40 Bani.

Analele Societății Academice Române. — Seria I:

Tom. I—XI. — Sesiunile anilor 1867—1878: ședințe, comunicări, notițe și memorii.

L. B.

Analele Academiei Române. — Seria II:

Tom. I.	— Sesiunea extraordinară din anul 1879	
» II.	— Sect. I. — Desbaterile Academiei în 1879—80	3,50
» II.	— Sect. II. — <i>Discursuri, memorii și notițe</i>	5.—
» III.	— Sect. I. — Desbaterile Academiei în 1880—81	(Sfârșit.)
» III.	— Sect. II. — <i>Memorii și notițe.</i>	5.—
» IV.	— Sect. I. — Desbaterile Academiei în 1881—82	(Sfârșit.)
» IV.	— Sect. II. — <i>Memorii și notițe</i>	3.—
» V.	— Sect. I. — Desbaterile Academiei în 1882—83	(Sfârșit.)
» V.	— Sect. II. — <i>Memorii și notițe.</i>	3.—
» VI.	— Sect. I. — Desbaterile Academiei în 1883—84	(Sfârșit.)
» VI.	— Sect. II. — <i>Memorii și notițe.</i>	2.—
	Viața și scrierile lui Grigorie Țamblac, de <i>Episc. Melchisedec.</i>	1,20
	Despre Alexandru Mavrocordat Exaporitul și despre activitatea sa politică și literară, de <i>A. Papadopol-Calimach.</i>	—,20
» VII.	— Sect. I. — Desbaterile Academiei în 1884—85	3.—
» VII.	— Sect. II. — <i>Memorii și notițe.</i>	(Sfârșit.)
» VIII.	— Sect. I. — Desbaterile Academiei în 1885—86	3.—
» VIII.	— Sect. II. — <i>Memorii și notițe.</i>	(Sfârșit.)
	Amintiri despre Grigorie Alexandrescu. Scrisoare către V. Alexandri, de <i>Ion Ghica</i>	—,30
	Apulum, Alba-Iulia, Belgrad în Transilvania. Studiu de <i>G. Barițiu.</i>	—,30
	Șițe din viața Mitropolitului Ungro-Vlachiei Filaret II, 1792, și a altor persoane bisericesti cu cari el a fost în relațiuni de aproape, de <i>Episcopul Melchisedec.</i>	1.—
	Notița istorică despre orașul Botoșani, de <i>A. Papadopol-Calimach.</i>	
	Rapoarte asupra câtorva mănăstiri, schituri și biserici din țară, prezentate Ministerului Cultelor și Instrucțiunii publice, de <i>Gr. G. Tocilescu</i>	1.—
	Dare de seamă despre colecțiunea de documente istorice române aflate la Wiesbaden. — Cuvântare pentru aniversarea zilei de 10 Maiu, ținută de <i>Dimitrie A. Sturdza.</i> (Cu 4 stampe.)	1.—
	I. Scrisoare autografa dela Mihaiu-Viteazul. II. Steagul lui Șerban-Vodă Cantacuzino. III. Nouă descoperiri numismatice românești. — Cuvântare pentru aniversarea zilei de 10 Maiu, ținută de <i>D. A. Sturdza.</i> (Cu 1 stampă.)	
» IX.	— Desbaterile Academiei în 1886—87	5.—
» IX.	— <i>Memoriile Secțiunii Istorice.</i>	(Sfârșit.)
	Zece Maiu. Memoriu prezentat Academiei, de <i>D. A. Sturdza</i>	—,30
	Biserica din Pârhații în Bucovina, de <i>S. Fl. Marian</i>	—,20
	Seama Visteriei Moldovei din 1818, de <i>V. A. Urechia</i>	—,20
	O statistică a Țării-Românești din 1820. Comunicare de <i>V. A. Urechia</i>	—,20
	Inscripțiuni după manuscrise. Comunicări și note de <i>V. A. Urechia.</i>	—,30
	Generalul Pavel Kisseleff în Moldova și Țara-Românească, 1829—1834, după documente rusești, de <i>A. Papadopol-Calimach.</i>	
	Notițe despre slobozii, de <i>V. A. Urechia</i>	—,40
» X.	— Desbaterile Academiei în 1887—88	4.—
» X.	— <i>Memoriile Secțiunii Istorice</i>	(Sfârșit.)
	Didachiile sau predicele Mitropolitului Antim Ivireanul, tomul II—Studiu de <i>Episcopul Melchisedec</i>	—,40
	Studii asupra legii celor XII table, de <i>Ion Kalinderu</i>	—,60
	Dela Tobolsk până în Chiina. Note de călătorie de Spătarul Nicolae Milescu, 1675. Traduse după un text grecesc de <i>G. Sion.</i>	1.—
	Arhimandritul Vartolomeiu Măzăreanu (1720—1780). Notița biografică și bibliografică, de <i>V. A. Urechia</i>	—,60
	Sigiliul târgului Petrei (jud. Neamțu). Notița istorică de <i>V. A. Urechia.</i>	—,30
	Pe file de ceaslov. Note istorice de <i>V. A. Urechia</i>	—,20
	Document referitor la limba românească. Comunicare de <i>V. A. Urechia.</i> (Cu stampă heliografică.)	
	Documente dintre 1769—1800. Comunicări de <i>V. A. Urechia.</i>	—,40
	Documente relative la anii 1800—1831. (I-a Serie.) Comunicațiune de <i>V. A. Urechia</i>	—,40
	Moratorium. Comunicațiune de <i>V. A. Urechia</i>	—,20

ȘTEFAN-CEL-MARE, MIHAI-VITEAZUL

ȘI

MITROPOLIA ARDEALULUI

DE

N. IORGA

Membru corespondent al Academiei Române.

*Sedința solemnă dela 2 Iulie 1904.
pentru sărbarea de patru sute de ani dela moartea lui Ștefan-cel-Mare.*

Astăzi poporul român de pretutindeni își amintește de Ștefan-cel-Mare, Domn al Moldovei, ocrotitor și mândrie a Românimii din timpurile sale și din toate timpurile. În câte locuri de pe pământul românesc n'a călcat oastea sa biruitoare mai totdeauna și neînfrântă în suflet totdeauna, păstrând astfel sămburele biruințelor viitoare!

Dar el n'a fost numai un rășboinic și încă mai puțin un luptător împotriva oricui, numai de dragul încăerărilor viteze. Dacă astăzi Româniii văd această culme mai presus decât toate culmile celelalte, dacă-și înfățișează pe Ștefan străbunul ca pe marele Împărat din basme, aceasta e pentru socoteala lui bună și cuminte. Fierul săbiei lui a fost ca fierul plugului, care spintecă pământul numai ca să rodească. Din brazda trasă de dânsul au răsărit așezăminte cari n'au perit, ei se țin până astăzi, unele schimbate, desăvârșite cu vremile.

* * *

Pe Româniii din Ardeal Domnia lui Ștefan îi privește de-a dreptul. El a fost, în adevăr, acela care le-a dat singurul mijloc de înțelegere, de recunoaștere între sine pe care-l puteau avea: Biserica. Ei nu mai aveau nobilime, căci prin Biserica preotului latin ea trecuse în castelele domnilor unguri și la Curtea Regelui. Ei n'aveau *dreptăți* — așa se ziceau privilegiile odinioară — și, dacă te uiți cu cât de puțină nepărtinire, bieții oameni n'aveau nici dreptate. Ei n'aveau, ca Sașii, cetăți, ei n'aveau meșteșuguri, care de negoț, bani strânși. În cele mai multe

părți n'aveau nici pământ, și ajunseseră a fi șerbi acolo unde domniseră odinioară.

Sărmanii oameni!

Dar pentru oamenii foarte sărmani este, ca o mângâiere din urmă, nădejdea la Dumnezeu. Și pe Dumnezeu cei umili îl văd numai prin acei cari vorbesc, din chemare, despre dânsul. O cântare de preot în ușa altarului li se pare solie venită atunci și anume pentru dânsii din cer, și un Scaun de Vlădică, fie și un biet scaun aspru, tăiat cu ciocanul din piatră, înfățișează în ochii lor tronul Dumnezeirii care păstorește, judecă și răsplătește.

Să-și aibă un Vlădică,—aceasta putea să fie cea mai mare și mai sfântă dorință a Românilor de peste munți.

I.

Până la Ștefan-cel-Mare, iată ce episcopi se pomenesc în părțile ardelenene :

1. Când Ioan Corvinul din Uniedoara, fiul de țăran român Ioan al lui Voicu, căruia toți Răsăritenii îi ziceau Iancu-Vodă, văzând în el ca un Arhanghel al creștinătății luptătoare, când deci Ioan Corvinul stătea supt zidurile Belgradului, atacat de marele Sultan Mohamed al II-lea la 1456, un preot care-și zicea Vlădică, umblă prin Ardeal. El se numia Ioan de *Capha*. *Capha* e Caffa, capitala Crimeii genoveze. În Caffa erau mulți Răsăriteni, dar numai Armeni și Greci. Români se întâmpină doar ca ostași și în timpuri mai târzii. Grecii din Caffa n'aveau episcop, dar pentru dânsii stăteau acolo de sigur popi și protopopi. Caffa eră în legături de negoț zilnice cu Moldova, și mulți locuitori din Caffa mergeau până la Suceava, unde în 1456 domniă Petru Aron, care a închinat țara Turcilor. De sigur prin Moldova a venit clericul Ioan din Caffa în Ardeal. El nu stătea aici nicăerea, neavând casă, nici mănăstire unde să se opoșească. Străbătea satele mormăind grecește și blagoslovind. Țăranii îi ziceau, firește, Vlădică. Dacă voim să avem o închipuire adevărată despre el, să ne gândim la vestitul Visarion Sarai, care, la începutul veacului al XVIII-lea, a străbătut Ardealul apusean, în sunetul clopotelor și supt fâlfâitul prapurilor, chemând la luptă împotriva Unirii cu Roma (1).

Ajutătorul lui Ioan Corvinul în lupta cu Turcii eră călugărul franciscan, făcător de minuni și sfințit după moarte, Ioan din Capistrano,

(1) Vezi pentru el cartea mea *Ist. lit. rom. în sec. al XVIII-lea* și mai ales *Sate și Preoți din Ardeal*. București, Carol Göbl 1902.

în părțile Neapolei. Acesta îndemnă pe Corvin, care eră catolic și bun catolic, să stârpească schisma «grecească» din Ungaria. Ioan de Caffa fu prins, tocmai precum Visarion mai târziu a fost prins de Austriaci, dar, în loc să fie luat pe furiș de sub ochii celor ce credeau în menirea lui sfântă, Ioan trebuî să se ducă la Roma, spre a se îndreptăși și a învăța ce este adevărata credință creștină. Aici se încheie rostul lui: cunoscându-l, vom zice că el n'a fost nici Român, nici Vlădică românesc.

2. Al doilea Vlădică românesc se chemă Macarie de Galați. Acești Galați sunt în părțile Bistriței ardelene, lângă Moldova. El fusese călugăr la mănăstirea Sfântului Chiprian din Constantinopol și se ținea de Unirea pe care Împăratul bizantin și Patriarhul său o încheiase cu Roma la 1439. El aveă, pentru aceasta, moșii prin părțile ungu-rești de către Tisa și venituri asigurate, de la toți Românii de sub Coroana Ungurească. Cărmuirea, reprezentată atunci prin Regele Matiaș, care eră și el catolic și se simția Ungur, îl ocrotia, cum se vede din două măsuri luate pentru folosul lui, la 1466 și 1469. Cea dintâiu e deci cu un an înainte de înfrângerea lui Matiaș de către Ștefan-cel-Mare, cealaltă cu doi ani mai apropiată de noi.

Nu e *dovadă* că Macarie să fi fost Român. Credința pe care o înfățișă el, eră o credință străină. Acest al doilea Vlădică eră impus Românilor de aceia cari le impuneau toate greutățile. Țăranul român din Ardeal nu aveă încă un Vlădică.

3. Un al treilea Vlădică pomenit între Românii din Ardeal e Marcu. El se află la 1489 în marele sat Feleac lângă Cluj, care puteă fi privit atunci ca o Capitală a Ardealului. Satul eră românesc, și locuitorii lui păziau marele drum de negoț. Marcu eră un Grec, care fugise din țara lui, înaintea cuceririi turcești. El veni între Români ca un oaspete și cumpără casa popei din sat, care se chemă Vlad; el crescù și pe feciorul popii, Danciul, care se călugări prin îndemnul lui, numindu-se ieromonahul Daniil. Marcu n'a părăsit niciodată adăpostul lui. După dânsul, Daniil și un frate al său, Petru, moștenind de la musafirul grec știință de carte și odăjdii arhieresti, își ziseră Vlădici. Ei slujiră însă numai în biserica Sfintei Paraschive din satal lor. Ioan, feciorul lui Danciul, nu-și mai zise decât preot, «popă».

Deci al treilea Vlădică eră un Grec, care n'a păstorit în Ardeal. El poate fi asemănat cu alți episcopi de felul lui, cari se întâlnesc dincoace de munți: în Tânganul, în Argeș și Strehaia, și cari se bucură chiar de oare-cari drepturi episcopale, ce se credeau datorite față

de un strein de distincție (1). Nici el n'a fost Vlădică statornic și Vlădică românesc.

II.

Dar la 1475 Ștefan-cel-Mare căpătă de la Matiaș Corvinul, către care se îndreptase în marea primejdie ce-l amenința din partea Turcilor, cetatea Ciceului, care stăpânește tot unghiul nord-ostic, bistrițean, al Ardealului (2). Aici își puse ostașii și pârcălabii. De cetate, după obicei, erau alipite și sate, șase-zeci de sate, de unde se luau hrana, lucrătorii, iobagii. Pentru toți aceștia trebuia o slujbă bisericească potrivită. Colonia avea nevoie nu numai de un conducător politic și militar, ci și de unul duhovnicesc. Apoi, oricare ar fi fost părerile timpului despre rostul neamului în desvoltarea unei țări și în împuternicirea unei dinastii, Românii lui Ștefan trebuie să fi văzut cu bucurie că de jur împrejur, până în Secuimea de jos și până în Rutenimea de sus, amândouă foarte depărtate, umblă tot Români, în port românesc, cu graiu românesc. Acești Români avuseseră odinioară popi, cari aduseseră un folos limbii românești, prin tâlmăcirea pe limba poporului a cărților sfinte.

Dar pentru dânșii, poate pentru Macarie de Galați, Ștefan clădi o mănăstire: încă una pe lângă atâtea care au fost întemeiate de el, în Moldova, în Țara-Românească, — la Râmnicul-Sărat, unde se luptase. După obiceiul său, el alege un loc potrivit prin frumusețea lui, pe Someș, mai jos de târgul unguresc al Dejului. Ea se numi mănăstirea Vadului, după satul Vad, care și el își iea numele de la un vad pe apa Someșului (3). Un arheolog ungar vestit, care a fost pe acolo, spune că biserica Vadului e de pe la începutul veacului al XVI-lea: ar fi bine s'o cercetăm, și am găsi de sigur că tipul clădirii e acela, foarte bine cunoscut, și cu neputință de confundat, al edificiilor religioase de la Ștefan.

Pe vremea lui Petru Rareș, fiul și al treilea urmaș al lui Ștefan, în Vad eră Vlădica Anastasie. Petru-Vodă lărgise foarte mult stăpânirea moldovenească în aceste părți, luând Ungurașul, orașul Rodna și marea cetate a Bistriței. El a dăruit lui Anastasie două sate, pe lângă cele două pe cari le avea «de la Voevozii de mai de mult»,

(1) V. a mea *Geschichte der Rumänen*, sub presă, I, p. 275, nota 1.

(2) V. cartea mea *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 270 și urm.

(3) Ungurește satul se chiamă Kolostor-Vád, adică mănăstirea, Cloșterul-Vadul.

spune un act de cercetare din 1553 (1). Anastasie îl întovărăși în luptele sale și în pribegia sa din Ardeal. El erà de mai mult timp Vlădică, și mânăstirea în care erà egumen, aveà, cum am văzut, donații mai vechi.

Cunoaștem, din fericire, și numele înaintașilor săi: Varlaam, în 1527 (2), Ilarion în 1523 poate, de sigur în 1533 (3). Ajungem ast-fel prin mai multe argumente la acelaș rezultat statornic. Să-l spunem și astăzi:

Ștefan-cel-Mare a făcut cea dintâi mânăstire românească pe pământul Ardealului (4). El i-a dat un păstor românesc, care a fost, de sigur, recunoscut și de Regele prieten. Acest păstor a avut ca urmași pe cei pomeniți mai sus, și apoi pe Tarasie, în 1546, și pe Gheorghe, în 1550. Toți atârnă de Moldova, sunt aleși de Domn, hirotonisiți de Mitropolitul Moldovei și recomandați de scrisori domnești către puterile din Ardeal.

Noii Vlădici aveau deci tot ceea-ce lipsià celorlalți: naționalitatea românească, o locuință potrivită și statornică, admiterea de guvernul Ardealului și de cetățile din această țară și legătura ierarhică cu Românii de dincoace.

III.

Și Țara-Românească veni la rând pentru a lucrà la întemeierea Mitropoliei ardelene.

De mult încă Domnii ei aveau Făgărașul și Amlașul. Cea dintâi feudă rămasă trainic în mâinile lor. Și aici erà, va să zică, o colonie românească, având locuitori și dregători munteni. Și aici vor fi fost destui preoți, pentru a îngriji de nevoile lor sufletești. Dar nici-unul dintre Domnii Țării-Românești nu avù puterea, nici aplecarea spre întemeierea de așezăminte, cari trebuiau pentru ca să se înalțe și aici o mânăstire, pentru ca un Vlădică sfințit de Mitropolitul din Argeș să slujească în veșminte strălucite, cu mitra arhierescă pe cap, înaintea supușilor Domnului român de peste Carpați. Neagoe-Vodă, marele clăditor de lăcașuri sfinte, înaintașul său, Radu cel-Mare, pe care iarăși îl lăudă tot Răsăritul pentru prinosul de mânăstiri ce adusese lui Dumnezeu, nu se gândiră la ce scânteiasc în mintea înțeleaptă, prevăzătoare de viitor

(1) Pentru acestea și cele spuse mai sus, în genere, v. Bunea, *Vechile episcopii*, Blaj 1902. p. 15 și urm.

(2) Cipariu, *Acte și fragmente*, p. XIV.

(3) *Doc. Bistriței*, I, p. xxxiii. V. aici, Apendicele.

(4) Cea din Peri, întemeiată de fiii lui Sas sau Sasul-Vodă al Moldovei, dinaintea lui Bogdan, se află în *Maramures*.

a lui Ștefan-cel-Mare. Doar că Neagoe a ajutat prefacerea bisericii românești din Șcheii Brașovului.

Dar pe vremea când domniă acest Neagoe, un fiu de Domn, născut în satul Afumați din Ilfov, Radu, fiul lui Radu-cel-Mare, se opoșiă în Ardeal. El merse până la Buda, încă pe timpurile bătrânului Rege Vladislav, deci înainte de 1516, ca să-și arate drepturile și să ceară ajutorul trebuitor spre a trage folos din ele. Împotriva cumintelui și bunului creștin Neagoe, regii unguri n'aveau nici-un cuvânt să sprijine o năvălire. Deci i se dădù lui Radu un loc de așteptare în satul Geoagiul-de-jos, lângă Alba-Iulia, loc care fu schimbat mai târziu cu dania satelor vecine, Stremț și în urmă Vințul și Vurperul, locuite tot de Români. Pentru aceste moșii Radu, acel Domn care a sfârșit mândra mânăstire dela Argeș, făcù o mânăstire în Geoagiul-de-sus. Egumenul de acolo, adus de sigur din Țara-Românească, luă, după obiceiul străvechiu al Românilor ardeleni, titlul mai mare de Vlădică, și sfinți preoți, după dreptul episcopal. Numele celor dintâi episcopi-egumeni nu le cunoaștem.

La 1557 însă erà Domn muntean Pătrașcu-cel-Bun, tatăl lui Mihai Viteazul. El intrase de două ori în Ardeal și ajutase pe Regina-văduvă Isabela să iea puterea în numele fiului ei Ioan Sigismund Zápolya. «Crăiasa», care se așezase în Gilău, până să iea dela episcopul de Alba-Iulia acest oraș, făcând din el Scaunul principilor celor noi ai Ardealului, aveà față de Pătrașcu o datorie de recunoștință. De sigur că numai cu gândul la dânsul, ea recunoscù ca episcop pe egumenul Cristofor din Geoagiu (1).

Despre această episcopie nu se mai aude nimic, o bucată de vreme. Venind la însemnătatea ei, ea erà o a doua episcopie românească, având ca reședință o mânăstire domnească, bucurându-se de recunoșterea Guvernului ardelean. Erau astfel două eparhii, cari se cunoșteau și nu se recunoșteau între ele.

IV.

Pe la jumătatea veacului al XVI-lea, Reforma religioasă erà stăpână pe Ardeal. Deocamdată Sașii și Ungurii se înțeleseră în ura față de catolicismul corupt. Apoi ei se despărțiră: Ungurii, în frunte cu «Craiful» Ioan Sigismund, se aleseră Calvinii, pe când Sașii rămâneau luterani. Și unii și alții se gândiră să câștige pe Români. Sașii întrebuintară

(1) Hurmuzaki, II 5, pp. 445—6, No. CLXXXIV.

cei dintâi tipărirea Catechismului și a Cuvântului Sfânt în românește, tocmind pentru aceasta pe diaconul muntean pribeag Coresi(1). Calvinii aveau și alt mijloc de înrâurire: ei puseră în fruntea Bisericii începătoare a Românilor epitropi calvini, superintendenți.

Cel dintâiu episcop calvin pentru Români a fost numit la Geoagiu în locul lui Sava, care venise după Cristofor. El se chemă Gheorghe de Ocna și fusese sprijinit de cunoscutul Melehior Balassa. Dar căderea acestuia aduse căderea lui și așezarea lui Sava din nou în Scaun. Aceasta se făcù la 10 Aprilie 1562, când Ioan Sigismund recomandă iarăși pe Sava clerului românesc din districtele Hațeg și Caransebeș.

Al doilea se întâmpină între 1560 și 1569. I se zice Gheorghe de Sângiordz. Aceasta nu înseamnă alta decât că locuia în satul Sângiordz, un mare sat românesc din părțile Bistriței. Nu stau la îndoială să spun că el nu e altul decât Gheorghe episcopul de Vad, numit la 1550 de Ilie-Vodă Rareș.

În 1566 egumenul de la Neamț, care a scris o cronică slavonă, Eftimie, fugi în Ardeal, după ce fusese învins pretendentul la Domnie pe care el îl sprijinise, Ștefan-Vodă Mâzgă. El rătăci un timp ca pribeag. În 1572, primăvara, Ioan-Vodă, căruia i s'a zis cel Cumplit, ajunse Domn al Moldovei, în locul lui Bogdan-Vodă, al cărui tată, vestitul Alexandru Lăpușeanu, gonise și prigonise pe Eftimie. Ioan avea, ca ori-ce Domn moldovenesc, dreptul de a numi un Vlădică la Vad. El va fi stăruit pentru Eftimie. În adevăr, Gheorghe de Sângiordz plecase din mănăstire, și el se vede lângă Alba-Iulia, în satul Teiuș. În Ardeal nu mai domniă calvinul Ioan Sigismund, ci Ștefan Báthory, care n'avea nici o tragere de inimă pentru Reformă. Eftimie fu numit. El se sfințișe la Ipek în Serbia mai de mult. Întărirea lui se face însă în acest an, 1572.

Ioan-Vodă făcù pe Mitropolitul său să fugă și osândi la moarte pe Gheorghe, episcopul de Roman. Eftimie fu chemat pentru a săvârși caterisirea acestuia, și el îi luă locul, în 1574. Căderea apropiată a lui Ioan îl gonì însă din nou în Ardeal. Aici păstorì el, de sigur, tot din Vad, până la moarte. Urmașul lui, prin 1585, a fost Spiridon, de bună samă tot un Moldovean, hirotonisit în Moldova. Puterea lor se întinse asupra ținuturilor Turda, Cluj, Doboca, Solnocurile amândouă și Crasna, fiind ast-fel mai mult episcopi ai Bistriței și Maramureșului. Principii

(1) Vezi a mea *Istoria literaturii religioase a Românilor până la 1688*, București, Socecu, 1904.

Ardealului din familia Báthory le recunoscurea această însușire. Eftimie eră ortodox; Spiridon eră poate aplecat spre calvinism, cu toate că focarul acestuia pare a fi fost în Apus: în Uniedoara, în comitatul Albei, în Hațeg și în Banat (1).

În locul lui Eftimie se numise în 1574 un Cristofor, pe care nu l-aș admite că e acelaș cu vechiul Cristofor din Geoagiu, de sigur mort atuncea: stăpânirea lui duhovnicească va fi fost îndată zădărnicită prin sosirea lui Eftimie îndărăt.

V.

Pe acest timp se păstră însă episcopia calvină, întemeiată de Gheorghe de Sângiordz. Ea își țineă și reședința cea veche lângă Alba-Iulia, care eră acum, *de puțin timp*, Scaunul principilor.

În Lancrăm, sat din aceste părți, găsim odată pe superintendentul Pavel Tordași, al cărui nume înseamnă: din Tordaș, alt sat vecin. El adună sinoade, predică, stăruie să se tipărească cărți românești încă din 1569: marele său sinod se ține în apropiere, la Aiud.

Când, pe la 1579, muri Pavel, Mihail Tordași, poate fratele sau fiul său, îi luă locul: cum se vede, sunt aceleași împrejurări de moștenire a puterii episcopale, ca și cu episcopii din Feleac. Numai cât aici se adăugî o alegere din partea preoților trecuți la calvinism în această regiune și printre cari stăteau în frunte protopopul din Uniedoara și predicatorii din Brașov, Lugoș și Caransebeș. Mihai se găsește ultima oară la 1582.

Aici se oprește istoria superintendenței calvine pentru Români: ea are o mare însemnătate, din punctul nostru de vedere, pentru că a întărit și mai mult recunoașterea unei episcopii românești din partea guvernului ardelean, fiind-că a apropiat pe episcop de reședința principelui — dintr'un act tipărit de d-l N. Dobrescu, în *Luceafărul*, III, n¹ 11, se vede că frații Tordași aveau chiar o casă lângă Alba-Iulia—și fiind-că a dus desvoltarea Bisericii noastre din Ardeal către *unitate*.

VI.

Încă din 1579 căpătă sfințirea în Țara-Românească (2) un nou Vlădică, Ghenadie. El se întâmpină tot prin părțile de miază-zi. De sigur

(1) Vezi Bunea, o. c., p. 57, nota 1.

(2) Hurmuzaki, XI: Socotelile Brașovului.

că reședința lui, care nu putea fi nici la Vad, nici lângă Alba-Iulia, a fost în mănăstirea cea de a treia, pe care Domnii români au întemeiat-o în Ardeal.

Înălțarea ei se datorește Zamfirei, fata lui Moise-Vodă Munteanul și poate moștenitoarea moșiei lui Radu dela Afumați în regiunea Mureșului. Femeie foarte bogată și influentă, ea și-a veșnicit numele prin clădirea frumosului lăcaș al Prislopului, lângă Silvaș, în Țara Hațegului, lăcaș care a stat în picioare până în veacul al XVIII-lea. Aici se va fi dat locuință lui Ghenadie, care, hirotonisindu-se la Târgoviște, arată și punctul său de plecare și îndreptarea sa.

El își zice «Mitropolit a tot Ținutul Ardealului și al Orăzei», cum nu-și mai zisese vre-un păstor sufletesc al Românilor. Cărțile ce tipărește au stema Báthoreștilor pe ele. Lămurirea e următoarea: după Ștefan și Cristofor Báthory venia, cu tânărul fiu al acestui din urmă, vremea catolicismului. Episcopia calvină fu lăsată cu intenție să cadă sau fu doborâtă violent de principele nou. În 1579 Iesuiții, cari-l creșteau, căpătară privilegiu în Ardeal; goniți în 1588, de o dietă, ei revin în 1595. Un nou episcop de Alba-Iulia, Dimitrie Naprágy, își făcù intrarea în capitala Ardealului și luă catedrala din mâinile calvinilor.

În 1585, după moartea lui Ghenadie, se alegea Ioan din Prislop, și el din aceiaș mănăstire a Doamnei Zamfira. Formulele de cancelarie calvine ale numirii sale n'au nici o valoare; ele reprezintă trecutul. Ioan merse la Târgoviște și capătă hirotonisirea de la Mitropolitul de acolo.

Peste zece ani, Mihai-Vodă ajunsese Domn muntean, acel Mihai atât de viteaz, încât am putea uita une-ori că a fost și cuminte, cum se va dovedi că a fost, de altmintrelea, și în rândurile următoare.

Căci lui nu-i păstrase soarta numai gloria mare, dar trecătoare, a stăpânirii în Ardeal, ci și gloria, mai puțin văzută deocamdată, dar trainică pentru vecii vecilor, a întemeierii Mitropoliei ardelene.

VII.

În 1595, pe când așteptă ciocnirea cu Turcii, Mihai, strâmtorat, încheie un tractat de supunere față de trufașul și ușuratecul Sigismund Báthory. Între acei cari-l negociaseră, erau cei trei episcopi munteni, și, dacă ei trecură cu vederea alte dorinți ale Domnului lor, ei izbutiră a pune în învoiala de la 20 Maiu 1595 că: «toate bisericile românești din țara Măriei Sale [lui Sigismund Craiul] vor fi supt judecata și despusul (sub iurisdictione vel dispositione) Mitropolitului din Târgoviște, după dreptul bisericesc și orânduiala țării aceleia [Țara-Româ-

nească], și preoții își vor putea strânge veniturile lor îndatinate și obișnuite» (1).

Cu bucurie am simțit acum câțiva ani însemnătatea acestei clauze, care dădea puterea de drept, recunoscut și de autoritatea politică din Ardeal, vechiului obicei din vremea episcopiei din Geoagiu, pe care îl înnoiește mai de curând Ghenadie și Ioan.

Și însemnătatea hotărîrii eră cu atât mai mare, cu cât nu mai eră vorba acum de o episcopie ardeleană supusă Târgoviștei, ci de toate «bisericele românești din țara Craiului». Ghenadie, luând titlul de Mitropolit, care supunea pe rivalul din Vad, și Sigismund, închizând era calvină, făcuseră cu puțință o ast-fel de decizie (2).

Ioan căpătă *toată* moștenirea «superintendentilor» suprimați, deci și casa de pe deal lângă Alba-Iulia, de care vorbește hotărnicia din 1581, dacă Ghenadie n'o căpătase chiar el, înainte de aceasta. Casa n'avea lângă ea o biserică sau o mănăstire, căci clădirea ei ar fi fost cu neputință pe vremea Calvinilor. Tot cu neputință ar fi fost și mai târziu, când catolicismul, reprezentat prin Naprágy, se întări, sub dominația imperială germană. Românii se folosiră de clipa schimbării religioase ca să-și strecoare înnoirea. Ioan de la Prislop se apucă de lucru, cu voia lui Sigismund și cu cheltuiala lui Mihai — ceea-ce se spune lămurit de Naprágy într'un memoriu către Împărat. În *toate* actele de întărire ale Domnilor munteni către această biserică se arată că Mihai a fost ctitorul ei. Hramul eră al «Treimii» arhanghelilor, între cari e și Arhanghelul Mihail.

Când Mihai luă, în toamna anului 1599, Ardealul, Ioan de Prislop îi ceru și mai mult, sau Mihai îi dăruî acest dar fără să-l mai întrebe. El făcù din casa superintendentilor calvini o reședință de Mitropolit ardelean al Românilor, din biserica sa o catedrală arhiepiscopală și-i dădù danii întinse, pe cari le supuse jurământului Statelor provinciei. De acum înainte Ioan luă titlul de «Arhiepiscop și Mitropolit al Bălgradului, Vadului, Silvașului, Făgărașului, Maramureșului și al episcopilor din Țara Ungurească iproci.»

Iată lămurirea acestui titlu:

Bălgradul e noua Mitropolie. Până atunci nu stătuseră măcar episcopi români în Bălgrad. Bălgradul fusese, după vicisitudinile stăpânirilor, al catolicilor, sub regii catolici, al Calvinilor sub Ioan Sigismund

(1) Hurmuzaki, III, p. 212.

(2) Vezi și Bunea, p. 65: pentru impunerea oficială a autorității lui Ioan în țara Făgărașului câte-vă săptămâni abia după tractat.

calvinul, al catolicilor iarăși sub Sigismund Báthory; acum — fără a se gonî Naprágy, ajuns episcop unguresc fără credincioși — el ajunse centrul religios al Românilor, supt Românul Mihai-Vodă.

În Vad, Mihai găsi, la cucerirea sa — cum se vede după un act de hotărnicie pe care l-a făcut cunoscut deunăzi părintele canonic Bunea — pe un Vlădică sârb Ioan Cernai. Acesta luase locul lui Spiridon calvinizantul, care nu se va ivi iarăși decât mai târziu, la 1608. Mihai nu adusese pe Cernai, trimis poate din Moldova, de Ștefan-Vodă Răzvan — a cărui văduvă, Marineca, aveà pe atunci pământuri în apropiere (1); dar el nu-l gonî. Însă îl supuse Mitropolitului său, lui Ioan.

În Silvaș nu mai erà alt episcop. El, Ioan, erà Vlădica de Silvaș, ajuns Mitropolit.

Făgărașul, vre-o protopopie calvină până atunci, fusese supus lui Ioan încă din Iunie 1595, de Guvernul ardelean maghiar.

În Maramureș, Mihai puse pe Sârghie din Tismana. El a stat la Munciaciu, în locul Vlădicăi rutean ce va fi fost până atunci (2).

«Episcopii unguri» puteau fi protopopi din Banat sau ori-ce alți Vlădicăi ortodocși din ori-ce parte a Ungariei, sau, mai bine, a Ungariei din «comitatele exterioare», pe cari le reclamă Mihai.

Unii cărturari ardeleni, cari țin la trecutul cu fantasme frumoase, uitând că frumusețea cea bună se razimă pe adevăr, au atacat cu convingere și cu violență părerea de mai sus. Neținând seamă de mărturia lui Naprágy despre clădirea bisericii din Alba-Iulia, de începearea pomelnicului metropolitan cu numele lui Ioan (3), de amintirea statornică a documentelor de danie muntene despre ctitoria lui Mihai, de cărja pe care Mihai o dăruî lui Ioan, de hramul bisericii metropolitane, și mai ales de întreaga desvoltare a împrejurărilor,—ei au declarat că mănșin, ca buni Români și istorici mai buni decât cei ce au exprimat, independent unul de altul, părerea contrară (4), că a fost o veche Mitropolie românească în Alba-Iulia, care se constată documentar în veacul al XV-lea.

Iată însă cevà care va închide polemica pentru ori-ce învățat, pentru ori-ce om cinstit.

Se știe că Mihai a pus să se scrie prin Logofătul său Teodosie cro-

(1) *Unirea* pe 1904.

(2) *V. Sate și preoți* și aici, în Apendice.

(3) *Studii și doc.*, IV, p. 66.

(4) Părintele Bunea a spus-o în acelaș an 1902, când nu mântuisem încă studiile mele de istoria bisericească ardeleană în *Revista Română*.

nica Domniei sale: din această cronică se păstră partea de până la anul 1597, tradusă în latinește și publicată de Silezianul Baltazar Walter (1).

Însă un fiu de Domn român, Petru Movilă, care stătuse în Țara-Românească de la 1618 la 1620, pe lângă alt Domn român, fratele său, Gavril, a cetit acolo «letopisețul muntean» în partea-i pierdută astăzi. El a găsit în cronică povestirea întemeierii Mitropoliei din Alba-Iulia. Pentru a ști și mai bine, Petru a întrebat mai târziu și pe boerii cari fusese cu Mihai peste munți, pe Hrizea Vistierul, apoi Mare-Logofăt, și pe Dragomir Pitarul, apoi Vornic-Mare, cari i-au întărit cuprinsul povestirii. La 1627, făcând însemnări în slavonește despre viața sa, el dă acolo acele prețioase rânduri de letopiseț.

Din ele se vede că episcopi în Alba-Iulia n'au fost până la Ioan și că, sprijinit pe o minune, Mihai a întemeiat Mitropolia pentru acest Ioan și că a impus-o Ungurilor. Iată textul slavonesc dat de răposatul episcop Ghenadie Enăceanu, după manuscriptul de la Lavra Pecersca din Chiev, și iată și traducerea pe care a refăcut-o d-l I. Bogdan.

„Сгда Мнѣханахъ коекогда, господарь земли Шроувахиинской, изгна Батерхъ Андреаша пріятѣхъ скипетрхъ Семиградскаго коеводетва, принде въ стѣлашній градѣхъ, нарицаемый Бѣларградѣхъ, и въсхотѣ церковь православнѣю тамо въ градѣхъ создати; іереѣ же и гражданае и вси боаре латинскіа сѣшнъ вѣры не схизволахъ емѣхъ сздати, глаголюще себе православныа быти вѣры. и сего ради не хотахъ чуждыа вѣры церковь во градѣхъ своемъ имѣти. Господарь же глаголаше: вы нѣкѣте правыа вѣры исповѣдници, не имате бо благодати свѣтаго дѣуха въ своей церкви, мы же правокрнн сѣше, дѣйствителнѣю силѣ благодати свѣтаго дѣуха имамы, иже и дѣломъ показати всегда готовы божію помощію есмь. Они же прѣкнѣемъ словесъ и сѣхъ глаголаніемъ хотахъ показати сѣ; онъ же рече: ни, не словопріемъ, нѣхъ дѣломъ хоцѣшъ да покажете, или азъ да покажѣхъ въ свѣкрніе вѣкѣмъ. Они же рѣша: како себо показати имамы, нѣкѣте бо мощно инако, аще не отъ божеественныхъ писаній словомъ изъавити. Онъ же рече: въ словопрѣкнѣахъ трѣдѣхъ безъ конца есть, нѣхъ кромякъ словопрѣкнѣахъ въскорѣкъ, се бо сѣхъ поспѣшествѣюще смѣхъ, мы показати можемъ: идемъ, рече, посредѣкъ града и тамо кода сѣхъ чистѣ да принесѣтѣхъ, и мой архіерей сѣхъ своимъ іерей предѣхъ вѣкѣмъ посвятитѣхъ ю; такожде и ваши таможде особо да творятѣхъ, и тако посвятитѣхъ, въ вашей велицей церкви до. мѣ. дней, запечатѣкѣхъ и азъ и вы своимъ печатми и кода сѣхъ церковныа двери, поставивше въ особенныхъ сосѣдѣхъхъ заключимъ; нѣхъ же себо негѣкѣнна прѣсѣдетѣхъ, ажъ же нынѣкъ отъ источника взѣта вѣсѣдетѣхъ, снѣхъ вѣкра истинна есть, а нѣхъ же растѣкѣтѣсѣ, и вѣкра зла есть. Аще же себо моа кода негѣкѣнна, ажъ же спокую на бога, прѣсѣдетѣхъ, нехъзбранно

(1) Reprodușă în Papiu, *Tesaur*, I.

схизмаице ми церковь создати, аще же ни, то по хотѣнію вашему не сздамъ. Они же вси единогласно возопиша: добръ, добръ, бѣдѣ тако. На стѣнѣхъ же изыйде господарь со всѣми бояры и съ дворомъ своимъ на тръжницю, по обычаю съ антию, и епископъ и іереи съ нимъ съ кресты, со свѣщци же и съ кадилы, и на стѣроенномъ мѣстѣ ставше, великое осквщєніе водѣ сотвориша моляще сѧ вси съ слезами и въздыханми, да прославитъ богъ православнью вѣрѣ, заохвѣрнѣ же да постыдитъ. Латинници же такожде оsobь таможде предъ вѣтми, по своему обычаю, осквтиша водѣ и солию осолнша, и тако осквщєше, каждо въ особномъ сосѣдѣ клѣшша свою свѣщеннью водѣ и обонхъ странхъ печатми оба сосѣда запечатанша, и внесше въ великой поставиша латинской церкви и, заключивше дѣри, запечатѣша и отхидоша. По всѣмъ же дни прилѣжно господарь съ епископомъ и іеремъ и съ всѣми православными моляше поста. Такожде и латинници творашъ. Миншкшимъ же двѣдцати и пѣтмхъ днямъ, по божию откровенію, прииде къ немъ епископъ и рече: господарю, призови латинники и ихъ іереѧ и не жди стѣаноклѣннаго дня чѣтыредѣсѣтаго; идемъ къ церкви и отпечатѣвшѣ отхвѣрѣмъ дѣри, и сзриши благодать божию и ажъ вѣрныи раби его, истинно сповающіи на нѣ, не постыдѧт сѧ. Господарь же, призвѧхъ всѧ, по сѣкѣтѣ епископа, иде къ церкви, и отхвѣрше дѣри, внидоша вси и к прѣвѣхъ православный епископъ прѣклонъ колѣнѣ съ слезами помолѣ сѧ богу, глагола: боже, едине въ тронѣ свѣтѣй славимый и поклонѣемый, ажъ же древле праведнаго твоего Елію въ извѣщєніе твоеѧ истинны слышалѧ еси огнемъ и посрамилѧ еси злочестивыхъ, сице и нынѣ слыши мѧ недостойнаго раба твоего и всѣхъ предстоѧщихъ вѣрныхъ рабѣ твоихъ, не ради достоинства нашего, егоже не имамы, нхъ славы ради имени твоего свѣтаго и стѣверженіѧ ради истинныѧ ажъ въ тѧ нашеѧ вѣры, аки неотземлемью благодать свѣтаго дѣха отъ воды сѧ, неистѣкнємъ еѧ, да сѣвдѧтъ вси предстоѧщіи, ажъ ко единой точію восточной греческой твоей сѣкорной церкви истинна естѣ вѣра и дѣйствительнаѧ благодать свѣтаго дѣха; ты бо единъ еси благословѧй и свѣтѧй всѣческаѧ, боже нашъ, и тебѣ слава возсылаемъ отцѣ и сынѣ и свѣтомъ дѣхѣ, нынѣ и присно и въ вѣки вѣковѣ аминъ. Воставъ же и поѧ „господь просвѣщєніе мое и спаситель мой, когосъ себю“ распечатанъ сосѣдъ, въ немъже вода свѣщеннаѧ вѣ и возврѣхъ на водѣ чистѣйшѣ и свѣтѣлѣйшѣ, нежели перѣе сѣщѣ обрѣте, и обонѧхъ свойственно годное благоконіе, аки отъ рѣтѧщаго источника вземлема вылетѣ оцѣстивъ, възопи глагола: слава тебѣ, боже нашъ, не презрѣшемъ моленіе наше, слава тебѣ, прославляющємъ церковь свою; слава тебѣ, предивно стѣверждающємъ православнью вѣрѣ и не посрамившемъ насъ въ спованіи нашемъ. И къ всѣмъ рече: приидите и видите, како толико днѣи сѧ вода стоѧ благодатію свѣтаго дѣха неистѣкнна пребываетъ, и сѣкѣрайтеся, ажъ истинна естѣ вѣра наша православнаѧ. Латинници жъ такожде помолившисъ и сѣсѣхъ по своему обычаю сѣврѣшнѣше, распеча-

та́кша сѣсѣдх, кѣ немѣже нѣх вода бѣше, и акіе же отврѣзше, всѣ цер-
ковь наполних смрада, яко же ѡстрашити сѣ всѣмх латинникамх, и сѣ ѡди-
вленіемх возопиша: истинна ест вѣра греческаѣ, аже господарь сѣдрожитѣ;
да сѣзидетѣ церковь своѣѣ вѣры вѣ нашемх градѣ, понеже бо ажк сего
взвѣранихомх, бога разгнѣка сѣ на насѣ и засмерди сѣ вода наша. И тако
посрамлени латинници сѣ своими іерен сѣ велимх стѣдомх разыдоша сѣ, нин
же отѣ нѣх кѣ православної обратиша сѣ вѣри. Господарь же сѣ епископомх
своимх и сѣ іерен и всѣми колларамн и вон своими исплахъ радости и весе-
ліѣѣ, возврати сѣ кѣ дворѣ свой слава и благодарѣ бога о бывшемх преслав-
номх чѣдесн на ѡтверженіи истиннаѣ православної вѣры. Сѣтвори же сѣчреж-
деніе велие вѣ той день всемх градѣ и всѣмх воемх своимх. Сѣ клѣтвою же
изволиша вси жителн земли Семиградскіѣ создатисѣ церкви и еже никогда
же разворити ю. Якіе же господарь нача создати (нѣ не вѣ градѣ, да не
премѣненіемх временх разорѣтѣ ю, нѣ на предградіи, близѣ стѣны града, на
красномх мѣстѣ) и создавѣ ю, освѣти. И епископію тамо пренесе (на иномх
бо прежде мѣстѣ живахъ епископи), идѣжж и донинѣ благодарію Божию
прѣкываетѣ. Постави же тамо перваго епископа Бѣлградѣ Іоанна, мѣжа кротка,
добродѣтельна и свѣта, иже тамо свѣтолюбно живѣж, и чѣдесемх бла-
годать полѣчити сподобенсѣ. По представленіи же его, тѣло его нетлѣнно,
благовонно, до днѣсѣ прѣкываетѣ, чѣдеса многоѣ творѣ вѣроу кѣ рацѣ его при-
ходящимх, вѣ славу Христа бога нашего, емѣжж подобаетѣ всякаѣ слава
честь и поклоненіе сѣ безначальнымх его отцемх и сѣ пресвѣтымх и благимх
и животворящимх его дѣхомх, нынѣ и присно и во вѣки вѣковѣ, аминь.
Се же написано прочтохъ вѣ мѣлатанскомх лѣтописецѣ: и отѣ многіхъ само-
видецѣ достовѣрныхъ слышахъ, изрѣдніе же отѣ пана вистѣрника тогда быв-
шаго, нынѣ же логофѣта великаго Сѣндровахѣйскаѣ землѣ сѣшаго и отѣ Дра-
гомира великаго питара тоажж землѣ“.

«Când Mihail Voevod, Domnul Țării-Românești, izgonind pe Batâr
Andreiaș, a luat schiptrul Voevodatului Ardelean, a venit în cetatea de
Scaun, anume Bălgradul, și a voit să zidească o biserică pravoslavnică
acolo în cetate. Dar preoții și orașenii și toți boerii, fiind de lege latină,
nu-i învoiau să zidească, spuind că ei sunt de lege pravoslavnică și
drept aceea nu vreau să aibă în cetatea lor biserică de altă lege. Dom-
nul le-a zis: Voi nu sunteți mărturisitori ai credinței celei drepte, căci
n'aveți darul Sfântului Duh în Biserica voastră, noi însă fiind pravo-
slavnici avem și puterea adevărată a darului Sfântului Duh, pe care
suntem gata cu ajutorul lui Dumnezeu a o dovedi ori-când, prin faptă.»
Ei voiau să arăte aceasta cu ceartă de cuvinte și cu vorbe. Iar el a
zis: «Nu, nu cu ceartă, ci cu fapte vreau să dovediți, sau voi dovedi
eu spre încredințarea tuturor». Atunci ei au zis: «Cum avem să dovedim

ait-fel, căci nu se poate în alt chip, decât să arătăm cu cuvântul Sfintei Scripturi». Atunci el a zis: «Cearta de cuvinte e o osteneală fără capăt; dar noi fără ceartă vom putea dovedi iute aceasta, cu ajutorul lui Dumnezeu. Să mergem», spuse el, «în mijlocul cetății, și acolo să aducă apă curată, și Arhiereul meu cu preoții lui să o sfințească de față cu toți—; tot astfel să facă și ai voștri acolo, din partea lor, și, după ce o vom sfinți astfel, să o punem și să o închidem 40 de zile, în vase deosebite, pecetluind-o și eu și voi cu pecetele noastre, și apa și ușile bisericii. Și a cui apă va rămâneă nestrictată, ca și când atunci ar fi luată din izvor, legea aceluia este dreaptă, iar a cui se va strică, și legea îi este reă. Căci, dacă apa mea va rămâneă nestrictată, cum nădăjduesc în Dumnezeu, să-mi îngăduiți fără vorbă să zidesc biserica, iar, de nu, nu voiu zidi, așa cum voiți voi. «Atunci ei toți cu un glas au strigat: «bine, bine, așa să fie». Dimineața ieși Domnul cu toți boerii și cu Curtea sa în piață, după obicei, cu litanie, și împreună cu el episcopul și preoții cu crucea, cu făclii și cu cădelnițe, și, oprindu-se la locul pregătit, au făcut sfințirea cea mare a apei, rugându-se toți cu lacrimi și suspine, ca să proslăvească Dumnezeu credința pravoslavnică, și pe cei de lege reă să-i acopere cu rușine. Latinii, tot așa, înaintea tuturor osebit au sfințit, după obiceiul lor, apa, și au sărat-o cu sare. Și astfel sfințind, fie-care și-a turnat apa sa sfințită în câte un vas, și au pecetluit amândouă vasele de amândouă părțile. Și, ducându-le, le-au așezat în biserica cea mare a latinilor și, închizând ușile, le-au pecetluit și au plecat. În fie-care zi se rugă Domnul cu episcopul și preoții și cu toți pravoslavnicii, postind. Tot așa au făcut și latinii. După două-zeci și cinci de zile, din îndemnul dumnezeesc, a venit la el [la Domn] episcopul și a zis: «Doamne, chiamă pe latini și pe preoții lor, și nu așteptă ziua statornicită a patruzecea: să mergem la biserică și despecetluind să deschidem ușile și vei vedeă darul lui Dumnezeu, cum adevărații robi ai lui, cei ce se încred cu adevărat în el, nu se vor rușină». Iar Domnul, chemându-i pe toți, după sfatul episcopului, merse la biserică și, deschizând ușile, au intrat toți, și întâiu episcopul pravoslavnic plecând genuchii și cu lacrimi s'a rugat lui Dumnezeu, zicând: «Doamne, tu care ești unul în Treimea cea sfântă, slăvită și închinată, precum de demult ai ascultat pe credinciosul tău Ilie cu foc întru arătarea adevărului tău și ai rușinat pe cei de lege reă, auzi-mă și acum pe mine nevrednicul robul tău și pe toți robii tăi credincioși ce se află aici, — nu pentru vrednicia noastră, pe care n'o avem, dar pentru slava numelui tău cel sfânt și pentru întărirea adevăratei noastre credințe în tine, arată darul neînstrăinat al Sf. Duh în apa aceasta, prin nestri-

căciunea ei, ca să vadă toți cei de față că numai în singură Biserica ta a Răsăritului este credința cea adevărată și darul cel adevărat al Sf. Duh; căci tu singur ești acela ce blagoslovești și sfințești toate, Dumnezeuul nostru, și ție mărire înălțăm, Tatălui și Fiului și Sfântului Duh, acum și pururea și în vecii vecilor, amin». Serbându-se și cântând: «Domnul este lumina mea și mântuitorul meu: de cine mă voiu teme?» despecetlui vasul, în care eră apa sfințită, și, uitându-se la apă, a găsit-o mai curată și mai luminoasă decât mai înainte și având mirosul ei bun de la început, ca și cum ar fi luată dintr'un izvor ce curge, a strigat zicând: «Mărire ție, Dumnezeuul nostru, mărire ție, cel ce preamărești Biserica ta; mărire ție celui ce în chip minunat întărești legea pravoslavnică și nu ne-ai rușinat pe noi în nădejdea noastră». Și către toți a zis: «Veniți și vedeți cum atâtea zile a stătut apa aceasta și prin darul Sf. Duh a rămas nesticată, și încredințați-vă că adevărată este credința noastră pravoslavnică». Latini de asemenea, rugându-se și făcând slujbă după obiceiul lor, au despecetluit vasul, în care se află apa lor, și, îndată ce au deschis, toată biserica s'a umplut de miros rău, încât s'au speriat toți latini și cu mirare au strigat: «Adevărată este legea grecească pe care o ține Domnul: să-și zidească biserică de legea lui în cetatea noastră, căci s'a mâniat Dumnezeu asupra noastră, fiind-că l-am oprit la aceasta, și s'a stricat apa noastră». Și ast-fel, rușinându-se latini cu preoții lor, s'au înprăștiat cu mare rușine, iar unii dintre dânșii s'au întors la credința pravoslavnică. Iar Domnul cu episcopul său și cu preoții și cu toți boerii și oștenii lui, plini de bucurie și veselie, s'a întors la Curtea sa, slăvind și mulțămind lui Dumnezeu pentru marea minune întâmplată, spre întărirea credinței pravoslavnice celei adevărate. Și a făcut în acea zi un mare ospăț orașului întreg și tuturor oștenilor săi. Și cu jurământ s'au învoit toți locuitorii țării Ardealului să se zidească biserica, care niciodată să nu se risipească. Și îndată a început Domnul a zidi (dar nu în cetate, ca nu cumvâ cu schimbarea vremilor să o risipească, ci la marginea orașului, lângă zidul cetății, într'un loc frumos) și zidind-o au sfințit-o. *Și episcopia a mutat-o acolo (căci mai înainte trăiau în alt loc episcopii), unde până astăzi este cu ajutorul lui Dumnezeu, și a așezat acolo pe cel dintâiu episcop de Bălgrad, Ioan, bărbat smerit, binefăcător și sfânt, care trăind acolo, cu sfințenie, s'a învrednicit a primi și darul facerii de minuni. Iar după moartea lui, trupul lui neputrezit și cu bun miros este până astăzi, făcând multe minuni celor ce cu credință se apropie de sicriul lui, întru slava lui Hristos, Dumnezeuul nostru, căruia i se cuvine toata slava, cinstea și închinăciunea, cu cel fără*

de început al său Părinte și cu prea-sfântul, prea-bunul și de viață făcătorul său Duh, acum și pururea și în vecii vecilor, amin. — Acestea s'au scris, cetind în letopisețul muntenesc și auzind-o dela mulți marturi vrednici de credință și mai ales de la Dumnealui Vistierul ce eră atunci, iar acum Logofăt-Mare al Țării-Românești, și dela Dragomir, Marele-Pitar al acelei Țări» (1).

Așa s'a înălțat deci Mitropolia Românilor din Ardeal, pe vitejia veche a lui Ștefan și vitejia mai nouă a lui Mihai, pe înțelepciunea amânduror strămoșilor. Numele lor se înfrățesc în acest măreț așezământ, precum se înfrățesc în recunoștința noastră. Și închipuirea noastră îi vede, ca în vechile icoane de ctitori, îngenuchiați unul în fața celuilalt, cu cununile lor neatârinate și glorioase pe cap, ținând în mâni vânjoase, Moldoveanul de o parte, Munteanul de alta, clădirea minunată în care timp de veacuri a trăit, cu toate prefacerile și desbinările, sufletul Românilor ardeleni.

(1) Ghenadie Enăceanu, *Din Istoria bisericească a Românilor*, extracte din jurnalul «Biserica Ortodoxă Română» pe anul al VII-lea, 1883, București, Tip. Cărților Bisericești, 1882 ; p. 144 și urm.

APENDICE DOCUMENTAR (1).

I.

Nos Thomas Vernerus pello, iudex, Martinus sartor, Sigismundus sellator, Michael sartor, Martinus Berth, Demetrius Kreczmer, Mathias Zas, Petrus Regensis, Sigismundus Lanus, Paulus Budacensis, Hieronimus coriarius, Osvaldus faber, Laurencius pistor, iurati cives civitatis Bistriciensis, memoriae commendamus universis et singulis quibus expedit, significantes quod reverendus episcopus Layr Iowan, nostrum accedens ad conspectum, in suo ceterorumque colloergorum nominibus et in personis exhibuit et praesentavit nobis quasdam literas per prius eisdem colloergis per nos concessas subque sigillo nostro emanatas super loco quodam apto ad monasterium construendum, in quo quidem loco etiam olim tale monasterium fuit inter villas Hordo et Telcz, a via ad partem sinistram versus occidentem, in quodam colliculo prope aquam Byrckess existente habitum, supplicans nobis reverendus Layr episcopus humiliter, ut, easdem literas et omnia in eis contenta, denuo ratas, gratas et accepta habentes, aliis nostris privilegialibus ad verbum inseri facientes, pro praefato loco ad aedificandum ibidem monasterium innovantes, perpetuo valituras confirmare dignemur. Quarum quidem literarum tenor talis est:

Nos Thomas pello iudex, Martinus sartor, Iacobus Torthler, Salomon funipar, Bartholomeus Gros, Andreas Bewchel, Michael Pintiger, Petrus corrigiator, Valentinus Polner, Iacobus sartor, Demetrius Kreczmer, iurati cives civitatis Bistriciensis, memoriae commendamus praesentibus significantes universis et singulis quibus incumbit, quomodo in nostram consularem residendam venientes religiosi Mathe pap, Zandor pap et Peter pap, cum omnibus knesiis vallis Rodnensis, nos debitis petitionibus rogantes, quatenus praescriptis colloergis unum locum monasterio convenientem dare et assignare deberemus, nobis nominantes locum quandam infrascriptum, in quo similiter annis elapsis monasterium tale fuisset; cum praemissum locum conspicere fecissemus, nec aliquid obstaculi esset, quare petitionibus eorundem

(1) Toate aceste acte sunt date după copiile făcute pentru Academia Română de arhivarul dr. A. Berger din Bistrița și de arhivarul dr. Fr. Zimmermann din Sibiu.

obtemperare non deberemus, ideo praelibatum locum, qui est inter villam Hordo et villam Telez, a via ad sinistram partem versus occidentem, in quodam colliculo prope aquam Byrckes praedictis religiosis calloergis concedimus et ad possidendum, inhabitandum ac in eodem loco aedificandum pro se suisque sequacibus praesentibus et futuris donantes, ut ibidem secundum ritum et consuetudinem eorum pacifice et quiete vivere valeant, ita tamen [quod] silvas circumiacentes sibi proprie [retinere] non debeant. Aquam vero Byrckes vocatam sub ipsorum prohibitione annuentes, usque ad fluvium Salvam dictum, ex quo aliquando voluntatem dominorum invenire valeant et possint. Super quibus omnibus et singulis praemissis praesentes literas nostras sigillo maiori nostrae civitatis duximus concedendas in tutelam et evidentius testimonium omnium praemissorum. Datum Bistriciae, feria tertia, ipso die Sancti Michaelis archangeli [29 septembris], anno nostrae salutis millesimo quingentesimo vicesimo tertio.

(Copie din 1533, în Arh. Bistriței.)

Nos igitur, praemissa supplicatione dicti reverendi Layr Iowan episcopi in suo ceterorumque calloergorum nominibus et in personis modo quo supra nobis porrecta benigniter admissa, praefatas literas nostras, non abrasas non cancellatas, nec in aliqua sui parte suspectas, praesentibus literis nostris privilegialibus de verbo ad verbum, sine diminutione et augmento aliquali insertas, quoad omnes earum continentias, clausulas et articulos, eatenus quatenus eadem rite et legitime existunt emanatae viribusque earum veritas suffragatur, acceptamus, comprobamus, ratificamus pro praefato loco ad huiusmodi monasterium aedificandum apto innovantes, perpetuo valituras confirmamus, praesentium literarum nostrarum privilegialium testimonio et patrocinio mediante. Item, pro amore religionis sacrae in qua ipsi praefati calloergi religiosi utique iuxta graecam et antiquam ecclesiae normam extra fumosas civitates, in silvis degentes vivunt suaque domicilia in recessu ab habitaculis hominum constituunt, quo uberius in praefato loco spatium habeant, ob novum favorem quo nobis ipse praefatus reverendus Layr Iowan commendari meruit, novum quiddam praescriptis nostris donationibus addere curavimus, ut videlicet ipsi fratres religiosi calloergi in praefato loco habitantes illam silvam a plaga septentrionali ipsum monasterium respiciens, a montis eiusdem vertice incipiendo usque in vallem e regione monasterii iacentem pro suis necessitatibus uti debeant, cum omnibus glandinibus aliisque utilitatibus ex eisdem silvis annuis temporibus provenientibus simili modo ad perpetuum usum eorundem calloergorum concessimus et aquam Byrckes vocatam una cum molendino quod idem episcopus praedictus construxit ac piscaturis utendum donavimus. Est insuper saltus quidam vel campus pro alendis pecoribus purgatus: illum quoque eisdem religiosi fratribus annuimus et benevole concedimus ad utendum, habendum et possidendum. Sunt denique in illis circumiacentibus locis quaedam expurgatae

portiones vicinae, quae, cum venales factae essent, idem episcopus emit, quas et pro utilitate sua possideant iure nostro patronatus eisdem fratribus hac in parte concessa et privilegialiter donata. In quorum omnium memoriam firmitatemque perpetuam praesentes literas privilegiales pendentes et autentici sigilli civitatis nostrae munimine roboratas duximus concedendas. Datum Bistriciae, ipso die beati Valentini martiris [14 februarii], anno Domini millesimo quingentesimo tricesimo tertio.

Lecta et correcta per Christianum notarium
Bistriciensem coram senatu.

(Copie contemporană, în Arh. Bistriței.)

II.

Circumspecti domini et amici honorandi. Ex literis dominationum vestrarum paucis ante diebus mihi allatis intellexeram, quendam Sigismundum Nagh cum quibusdam suis complicitibus monasterium wolachale bistriciense irruisse, exinde vero non parum thesauri diripuisse ferunt. Illi siquidem latrones iam per hoc regnum dispersi facinus ipsorum detegere nequeunt, autor vero tanti mali in bonis ad illam civitatem deservientibus resedissee dicitur. Velint itaque dominationes vestrae super acquirendis illis malefactoribus talem adhibere diligentiam, ne tandem occasio istius facti quovispiam ipsis imputari possit. Egonempe rem istam domino meo gratiosissimo scripsi et utcumque potui easdem excusatas habui, ubi me statim exinde certiozem fecerant, et dominationes vestras bene valere opto: quibus me fraterne commendo. Ex Barcha, in profesto beatae Luciae virginis [12 decembris] 1526.

Paulus de Barcha protonotarius, et cetera.

Verso: Prudentibus et circumspectis magistro civium iudicibusque et iuratis civibus atque consulibus civitatis Sibiniensis, et cetera, dominis et amicis honorandis.

(Original, în Arh. din Sibiu.)

III.

Vnserenn Grws mitt allenn Erenn. Wisst wns alle als vnserenn lyebenn Herrnn wnd Freyndt, wist, lyeben Herrn, wyr pitten ewch, das Yr Weissheytt mitt sampt den vnseren Herren heraus wolt kwmen auff das Felt mitt sampt alle ire Gutteren, dy do seint vnseren Herren: so vollen wir auch zw ewch kwmen wnd mitt pringen alle Menschen, Fyhe, das wyr haben genomen, wnd volt palt daczw thuen, das vns nit Schaden sey, das vyr lang hyc lone, das

dem Wolk Schaden sey wnd auch euch. Wnd mer vist, lyeben Herren, das myr willen stan auff dem Aydt wnd Pack, das vnser Herr mytt Euch haben gemacht. Wnd mer vist, lyeben Herren, wyr war das wyr nicht an Sunabent[9] haben gewist den Frid, den Yr mit dem Michal Porkolab hat gemacht, als wyr sein kwmen, wnd mer pytten wyr Eur Wayssheit, das Yr an alle Ver-czygniss auff das Paldest das Yr kwndt herrauss kwmen mitt vnserem Volk auff vnseren Aidt, wnd wyr herwyder vyllen kwmen mitt allem dem, das wyr haben genomen, auff ewren Aidt, wnd vns das thuen zw kwndt, wan wyr solen kwmen wnd den Aidt, den myr iczwnd thuen, den begeren wyr wyder won ewch durch ewre Prieff zw Sycherheyt des Frydes, jecz nicht. Seyt Gott befohlen. Gegeben auss Oberst-Walendorff, am Montag vor Galli [11 Octobris], im Iar 1529.

Anastasius Bischoff. Dracsym Porkolab won der Czycz.
Thomschy.

Verso: Denn waissenn wnd worsychtigenn Herren Rychter wnd Pwrgeren vnd Hundert Man wnd der ganzער Gemeyn zw Nosen, et cetera, czwkwmm diser Prieff.

(Original, in Arh. Bistriței.)

IV.

Petrus Dei gratia Vaivoda, dominus et haeres verus terrae Moldaviae, et cetera.

Prudens et circumspecte domine, amice et vicine nobis sincere dilecte. Salutem et favorem. Elegimus hunc episcopum nostrum nomine Tharasi ad episcopatum Wadiensem. Igitur rogamus vestram dominationem, prudentiam quatenus teneatis honorifice et in pertinentiis vestris, ubique fuerint presbyteri Walacorum, ex mandato Dominationis Vestrae ipsum audire et ei obedire velint, qualiter fuit et antea, et, quidquid nomine nostro dixerit, ut eidem fidem credere et adhibere velitis. Ceterum bene valere optamus. Datum in oppido nostro Botossan, feria secunda ante festum Magdalenae [20 iulij] anno Domini 1546.

Verso: Prudenti et circumspecto domino iudici civitatis Bistriciae, amico et vicino nobis sincere dilecto.

(Ibid.)

V.

Elias, Dei gratia Vaivoda, dominus et haeres verus terrae Moldaviae. Prudens et circumspecte domine, amice et vicine nobis sincere dilecte. Sa-

lutem et omne bonum. Misimus hunc Reverendissimum dominum Georgium episcopum de Rhew ut eidem dare auctoritatem literasque colonorum in pertinentiis Bistriciae qui tenent et utuntur graecam fidem, ut eidem episcopo proventum dare et administrare debeant, auscultare ac honorifice servareque, ob respectum nostrum vel bonae vicinitatis. Quod si feceritis, gratam rem faciatis. Ceterum bene et felicissime valere optamus. Datum ex oppido nostro Baloviae, in vigilia Epiphaniae Domini [5 ianuarii] anno Domini 1550.

Verso: Prudenti et circumspecto domino iudici civitatis Bistriciae, amico et vicino nobis sincere dilecto.

(Ibid.)

VI.

Iohannes secundus, Dei gratia electus rex Hungariae, Dalmatiae, Croatiae et cetera, fidelibus nostris universis et singulis honorabilibus plebanis et presbyteris wolachalibus, rutenicis et graecam fidem tenentibus, tam in districtu de Hacxad et Karansebes, quam alibi in regno nostro, praesentes visuris salutem et gratiam. Quamvis nos superioribus temporibus ad instantem supplicationem Melchioris Balassa episcopatum walachalem ecclesiae Feldyod honorabili Georgio Wizaknay contulerimus, tamen nunc, visa et comperta manifesta prodicione ipsius Melchioris Balassa, eundem episcopatum ecclesiae Feldyod quem antea etiam Sacra quondam Maiestas Reginalis, mater nostra desideratissima, una nobiscum fidei nostro reverendo Zawa episcopo contulerat, ad supplicationem nonnullorum fidelium nostrorum eidem Zawa episcopo remittendum, dandum et conferendum duximus, quemadmodum remittimus, damus et conferimus praesentium per vigorem. Quapropter Fidelitatibus Vestris harum serie committimus et mandamus firmiter, ut a modo deinceps praefatum Zawa episcopum pro vestro vero, legitimo et per nos deputato episcopo habere et recognoscere, in omnibus rebus honestis et licitis ipsi parere et obtemperare ac proventus illius solitos ratione praedicti episcopatus sui provenire debentes integre ad manus ipsius administrare et administrari facere debeatis et teneamini. Secus non facturi. Praesentibus perlectis, exhibenti restitutis. Datum in Colosmonosthor, die decimo aprilis, anno Domini 1562.

Iohannes electus rex.

(*Ibid.*; copie; o a doua în Copiariul II) (1).

(1) Cf. pentru Sava, episcop până prin 1570, noua carte a păr. canonic Bunea, *Ierarhia Românilor din Ardeal și Ungaria*, Blaj 1904, pp. 303—4.

VII.

Ioannes secundus, Dei gratia electus rex Hungariae, Dalmatiae, Croatiae et cetera, fidelibus nostris honorabilibus universis pastoribus ecclesiarum walachalium in hoc regno nostro Transsilvaniae ubique constitutarum praesentes visuris salutem et gratiam. Ex significatione ac querelis fidelis nostri honorabilis Georgii de Zentgyeorgh, episcopi et superintendentis ecclesiarum walachalium, intellegimus, non deesse plerosque ex vobis qui, contumacia ducti ac spreto verbo divino, neque ad synodos super professione purioris doctrinae evangelii per eundem superintendentem tentos et statutis diebus ac locis pro sua functione episcopali in anni circulum celebrandos venire, neque solitum censum ac legitimos proventus ipsi superintendenti pro antiqua consuetudine pendendos reddere curarent, quin potius turpibus et ignominiosis verbis ac vituperiis variisque iniuriis eum lacerare non cessarent in scandalum publicum ceterorum presbyterorum. Cum autem in sanae et purioris doctrinae christianae cursum et divulgationem per fideles nostros regnicolas in comitiis eorum Thordae anno proxime praeterito celebratis publice sancitum sit, ut universi presbyteri et pastores papisticam religionem profitentes ubique in ditione nostra a suis stationibus et officiis amoveri et privari debeant, volentes itaque et nos, ut omnis error et abusus in ecclesiis wallachalibus tollatur ac evangelii veritas opera piorum elucescat, Fidelitatibus igitur Vestris harum serie committimus et mandamus firmiter, quatenus, dum et quando praefatus Georgius Zenthgyeorgy, superintendens vester, synodos super doctrina evangelii Dei vobis indixerit et vos ad eas convocaverit, statim ad diem, locum, quae per ipsum vobis praefigendae, convenire ac ibidem placide de eadem tractare et concludere solitumque censum et proventus legitimos per vos eidem superintendenti vestro pro consuetudine veteri solvendos suo tempore reddere et restituere modis omnibus debeatis et teneamini. Alioquin serie praesentium comitibus, vicecomitibus, praefectis, provisoribus, castellanis, officialibus eorumque vices gerentibus, item magistris civium, iudicibus et iuratis civibus civitatum, oppidorum, villarum et possessionum, necnon vaivodis et kenezis, cunctis etiam aliis subditis nostris praesentibus requirendis committimus firmissime, ut eiusmodi contumaces, qui vel ad synodos venire vel censum solitum eidem superintendenti reddere recusarent, tam ad synodos per ipsum superintendentem super doctrina christiana celebrandas venire, quam omnes legitimos proventus et censum solitum eidem superintendenti pendendum reddere per omnia opportuna remedia cogere et compellere debeant et teneantur. Secus nullo modo facturi. Praesentibus perlectis, exhibentibus restitutis. Datae Albae-Iuliae, 2 die mensis octobris, anno Domini 1567.

Ioannes, electus rex.

(Ibid.)

VIII.

[De episcopo Walachorum:]

Ioannes secundus, Dei gratia electus rex Hungariae, Dalmatiae, Croatiae et cetera, fidelibus nostris universis et singulis magnificis, egregiis, nobilibus comitibus, vicecomitibus et iudicibus nobilium quorumcunque comitatum, item provisoribus, castellanis, officialibus eorumque civem gerentibus, necnon prudentibus et circumspectis magistris civium, iudicibus regiis et iuratis civibus quarumcunque sedium et civitatum, cunctis etiam aliis quocunque officio et praefectura ubilibet in regno nostro constitutis praesentes visuris, salutem et gratiam. Ertywk az my hywnaknek Georgh papnak az olah egyhazak fw pwspökenek panaszolkodo jelenteseböl hogy volnanak sokan az olah papok es kalwgerok Keözzwl Kik wakmæ roesegre wettwen magokat az elebi tewelgesnek az papan setetsegnek ellene nem akarnanak mondani es az evangeliumnak igassagara es tizta twdomanyara terni orzagung wegezesenek is parancholatwnknak is ellene kik az egyhazbely zolgalatokat is es Isteni diczireteket nem akarnak a koesseg ertesere twlaydon olah nyelwen myelni es zolgaltatni de idegen Racz nyelwen Akarwan azert a my orssagunknak wegezese sserynt ez felesso fogadatlan olah papokat minden keppen arra kenzeriteni, hogy az Isten igeyeth tyztan es igazan twlaydon olah nelwen hirdessek az keossegnak epwelerere, ez meg mondot Gyeorgy papnak el igazitasa serynt parancholywk twe hwesegteknek ez lewelnek rendibe eroessen, hogy a fele wakmerö ssfogadatlan olah papokat kik az ewangelium igassagat nem akaryak wenny es olah nelwen nem akariak az Isteni diczireteket ssolgaltatny walamikoron a my lewelewnkel ez meg mondot Georgy pap awagy az ew embere twetoeket megtalal minden bwentetes alat orssagwnk wegessese sserynt az Ewangelium Igassagara es az Isteny diczireteknek olah nelwen valo ssolgaltatasara ugh a mint Geörgy paptol meg igassyttatok wolt a keppen kenssericzetek es Georgy papnak awagy az eo emberynek e dologban segytsegel le gyetek. Secus nullo modo facturi. Praesentibus perlectis, exhibentibus restitutis. Datum Albae-Iuliae, undecimo die novembris, anno Domini millesimo quingentesimo sexagesimo septimo.

Ex commissione Sacrae Maiestatis
Regiae propria.

(Copie în Copiariul citat.)

...Înțelegem din vestea în care se plânge credinciosul nostru popa Gheorghe, episcopul bisericilor românești, că ar fi mulți popi și călugări români îndrășneți, cari nu ar voi să se pue în potrive greșelii dinnainte a întunecimii Papei

și să se întoarcă la dreptatea Evangheliei și la știința curată, împotriva hotărârii și pârii noastre, și cari nu voese să facă slujba bisericească în românește pe limba tuturor, ci în limba străină sârbească. Voind, după hotărârea țării, să silim pe neascultătorii aceștia de popi români, să-i silim să propovedească Cuvântul lui Dumnezeu în adevărata limba lor românească, după rânduiala acestui popă Gheorghe, vă poruncim să-i siliți la ceea ce vrea popa Gheorghe și să-i fiți lui sau oamenilor lui într'ajutor...

IX.

Keozeonetemet es szolgálatomat aianlom kegyelmeteknek mynt bizott uraymnak. Kegyelmetek zwkseges dolgot teot az keossegnak istennek penig kedwest, hogy ez papokot ide kwldeottek kegyelmetek; iollehet az gywles megh leot wala, de wyonnan walo tractatosom leon az zent irasbol welek leon hat dologrol kyt olahwl irwa wiznek, de eok ys iowa hattak. De fw dolog kyvalhaza mennek ez, hogy az Zentegyhasban mynden zolgalatott olah nyelwen mongyanak, hogy az keossege erche, az mynt ew felseghe kyraly is paronhollya. Az brassayak harom eztendeie hogy olah praedicator tartnak kereztyeneket my discipuluswnkot. Kegyelmed legyen ezeknek segitseggel mert az fogattak hogy eok ys el kezdyk; tartozyk es kegyelmed otalmazny, effelere reia ys kenzeriteny az wakmerekot megh feddeny es amouéalny ab officio, mynt az orzag wegezte, hizem hogy kegyelmed kez lezen; ez iffiabik kywaltkeppen ember lezen. Ha kegyelmed kezzel fogya az isteny dolgot, ezwtan ys kegyelmed kwlgie ide az protopapot ys. En kegyelmednek eoreomest myndenbe zolgalok. Idefele sok kereztyen olah pap wagyon. Isten tarcha megh kegyelmedeket. Ex Tywys, 14 die ianuarii 1568.

Georg pap az olahok pwspeoke.

Verso: Prudentibus ac circumspectis dominis iudici iuratisque civibus civitatis Bistriciensis, dominis mihi honorandis.

Dumneavoastră ați făcut lucru folositor obștei, iar lui Dumnezeu plăcut că ați trimis popii aceștia aici: se poate că a fost adunarea, dar din nou am avut cu dânșii o desbatere din Sf. Scriptură, pe care o aduc scrisă românește, dar și ei au primit așa. Dar lucrul de căpetenie cu care se duc acasă e că toată slujba în biserică să o facă în românește ca să înțeleagă obștea, precum poruncește și Craiul. Brașovenii acum de trei ani țin predicator român creștin ucenic [al nostru]. Dumneata fii-le acestora de ajutor, fiind-că au făgăduit că și ei vor începe; dumneata ești chiar dator să-i aperi și să-i și silești la așa ceva, să-i ameninți pe îndrăzneți și a-i scoate din slujbă, cum a hotărît țara. Cred că dumneata vei fi gata. Acesta mai tânăr mai cu seamă va fi om. Dacă vei luă dumneata lucrul lui Dumnezeu în mână, trimite și de aci înainte și pe protopopul aici. Eu cu bucurie te

slujesc în toate. Pe aici sunt mulți popi români creștini. În Teiuș, 14 zile ale lui Ianuarie 1568.

Popa Gheorghe, Vlădica românesc.

Ceteri in subsidium conferant istis aliquid pro expensis.

(Originalul în Arh. Bistriței.)

X.

Ioannes secundus, Dei gratia electus rex Hungariae, Dalmatiae, Croatiae et cetera, fidelibus nostris universis et singulis spectabilibus, magnificis, egregiis nobilibus, comitibus, castellanis, provisoribus, officialibus eorumque vices gerentibus, item prudentibus, circumspectis iudicibus iuratisque civibus quarumcunque civitatum, oppidorum, villarum et possessionum, cunctis etiam aliis cuiuscunque status et conditionis hominibus ubilibet in regno nostro Transilvaniae constitutis et commorantibus, praesentes visuris, salutem et gratiam. Cum nos, inducti vita, eruditione et morum honestate honorabilis Pauli de Tordas, ipsum, ad supplicationem nonnullorum fidelium nostrorum, in episcopum seu superintendentem generalem ecclesiarum walachicarum regni huius nostri Transilvaniae per alias literas nostras elegerimus et episcopatum, quem antea honorabilis quondam Georgius de Zenthgyeorgy tenuit, eidem contulerimus, ut igitur ipse Paulus de Thordas in hac functione sua commodius et utilius procedere ac verbum Dei in ecclesiis wallachicis lingua wallachica pure et sincere propagare possit, Fidelitatibus Vestris harum serie mandamus firmiter, quatenus, dum et quando praefatus Paulus de Thordas aut eius nomine homo ipsius vos aut quemlibet vestrum cum praesentibus requisierit, eidem Paulo de Thordas aut homini suo in hac functione sua episcopali omni auxilio adesse et ipsos ad docendum verbum Dei et reformanda sacramenta atque ceremonias iuxta institutionem Christi, immo universa et singula quae sui muneris sunt exequenda, admittere, solitos item proventus episcopales praedecessori suo, quondam Georgio Zentgyeorgy, administrari consuetos per ministros wallachicos ecclesiarum ditioni vestrae subiectarum ad manus suas aut hominis sui ad id per ipsum deputati administrari facere ac personas ipsorum ab omnibus violentiis tueri et defendere, quin potius, sicuti necessitas postulaverit, securitatis gratia ad loca tuta deducere et concomitari modis omnibus debeatis et teneamini. Secus non facturi. Praesentibus perlectis, exhibentibus restitutis. Datum in civitate nostra Meggyes, octava die mensis februarii, anno Domini millesimo quingentesimo sexagesimo nono.

Ioannes, electus rex.

(Copie în Arh. Bistriței, Copiariul II.)

XI.

Nos Ioannes secundus, Dei gratia electus rex Hungariae, Dalmatiae, Croatiae et cetera, memoriae commendamus tenore praesentium, significantes quibus expedit universis, quod fidelis noster honorabilis Paulus, episcopus ecclesiarum vallachalium, nostram personaliter veniens in praesentiam, exhibuit nobis et praesentavit certos quosdam articulos super nonnullis statutis et ordinationibus in causa religionis, universis plebanis ecclesiarum wallacharum consentientibus, in synodo et conventu publico presbyterorum Wallachorum in oppido Enyed, ad sedecimum diem mensis octobris anni praesentis, paribus votis conclusos et deliberatos, supplicans nobis humiliter, ut nos eosdem articulos ac omnia et singula in eisdem contenta ratos, gratos et accepta habentes, perpetuo valituros gratiose confirmare dignemur. Quorum quidem articulorum tenor talis est:

Die sedecima mensis octobris Pal az ola nyelwen valo pyspeoke mind ez olahbely papokal Enyedi synodba es gywlesbe mely gywlest wrunk ew fel-sege kegyelmes akarattialbol teortenek wolt az Liturgiaioknak zolgaltatasa feleol; ot eok Enyeden egyenleo akaratbol az keowetkezendo articulusokae wegeztek:

Elseo articulus: Hogy minden dolgok kik isten igeie zerynt az isten newt tizteseget es dyczyeretit nezik azok mind eleo vetessenek es helyen maragyanak. Az my emberek zerzesek penig isten igeye kwewl az kereztyeny gywlekezetbe be hozattatak azok mindenek hatra hagyatassanak az w fel-sege byrodalmaba.

Item masod articulus wegeztettet hogy az megholt zenteknek es egieb holtaknak Liturgiat awagy keonyergeost ne teggyenek.

Harmad articulus: hogy jol lehet az eleot az mely egyhazyzolganak awagy papnak felesege meg holt ha az papsagot holtaig akarta wyselny annak nem wolt zabad masadzor meg hazaswlni. Most Enyedi sinatba igy wegeztettet, hogy ha iambornak teokelletesnek es az zolgalatra elegedendo zemelnek iteltetik, annak zabad legyen meg hazaswlni es hogy tanito pap legyen.

Negyedzer wegeztet hogy minden pap awagy egyhazy zolga az hwtnek agait a credot es az my attyankot a keonyergest tartozzek az kereztien keossegnek gyakran mynden heten meg magyarazny es rea meg tanytany. Valamely pap pedig ez tanitasba el nem jarna effele pap egyhazy zolga ne lehessen.

Eoted articulus hogy ha az igazan tanito pap alat walo nep keossege az templomhoz az isten igeienek halgatasara es az keonyergeo imatsagnak es az credonak tanulasara nem menne tehat azokat halaloknak orayan az pap ne communicalia meg.

Hatadzor wegeztetet hogy az a mely Racz nyelwen walo papok az olahok

keozeot az papsag tyztyt vyselik ha az keosseget olahwl az zentsegekre nem tanytyak azok papok ne lehessenek.

Myert pedig hogy sokan talaltatnak kik az isten igeienek es orzag articulusinak kiket ew felsege orzagawal egyetembe egy nehany gywlesebe kegyes zywel el wegezet azoknak engedetlenek wegeztetet azyrt hogy effele engedetleneket w felsege feydelmy meltosaga zerynt dyrectora altal orssag articulusi tartasa zerynt kemenien meg bwntetessen.

Nos igitur, praemissa supplicatione nostrae modo quo supra porrecta Maestati Regiae benigniter exaudita et clementer admissa, praescriptos articulos ac omnia et singula in eisdem contenta ratos gratos, et accepta habendos, approbandos, ratificandos et confirmanda duximus, immo approbamus, ratificamus et clementer confirmamus harum nostrarum vigore et testimonio literarum. Datum in civitate nostra Alba-Julia, die ultima mensis novembris, anno Domini millesimo quingentesimo sexagesimo nono.

Ioannes electus rex.

(Original în Arh. Bistriței.)

...În ziua de 16 ale lunii lui Octomvrie Pavel, episcopul pentru limba românească, s'a aflat cu toți preoții românești în sobor și în adunare la Aiud, care adunare s'a făcut cu milostiva voință a Măriei Sale Domnului nostru pentru slujba liturghiei; acolo, în Aiud, cu deopotrivă voie, au hotărît ei următoarele articole:

Articolul întâiu: Ca toate lucrările cari după cuvântul lui Dumnezeu au de scop numele, cinstirea și lauda lui Dumnezeu, acelea toate să se facă și să se păstreze. Acele însă pe cari oamenii mireni le-au introdus în adunări creștinești și sunt afară de cuvântul lui Dumnezeu, acelea toate să se lase în voia Măriei Sale.

Asemenea s'a hotărît al doilea articol, ca să nu se mai facă liturghie sau molitvă pentru răposații sfinți și alți morți.

Articolul al treilea: că, deși mai înainte ori-cărui slujitor al bisericii sau preot i-ar fi murit soția, dacă acela voia să-și ție preoția până la moarte, n'avea voie să se căsătorească a doua oară, acum, în soborul din Aiud, așa s'a hotărît, că, dacă vre-unul se află a fi smerit, drept și om destoinic la slujbă, aceluia să-i fie îngăduit a se căsători și să fie popă-învățător.

Al patrulea: s'a hotărît ca fie-care preot sau slugă a bisericii să fie dator a învăța și a lămurî de mai multe ori în fie-care săptămână în obștile creștinești temeurile credinței, Crezul și Tatăl Nostru și rugăciunea. Ori-care preot însă care nu va urmă învățătura aceasta, acel preot nu va mai putea fi slujitor bisericesc.

Al cincilea articol, dacă poporul din obștea încredințată preotului învățător nu va merge la biserică să asculte cuvântul Dumnezeesc și să învețe rugăciunile și Crezul, pe aceia în ceasul morții lor preotul să nu-i cuminece.

Al șaselea, s'a hotărît ca aceia din preoții sârbești cari îndeplinesc slujba de preot în obștile românești, dacă nu fac în limba românească slujbele sfinte în acele obști, să nu poată fi preoți.

Fiind-că sunt mulți cari nesocotese Cuvântul Dumnezeesc și articolii țării pre cari Măria Sa împreună cu toată țara, în câteva ședințe, cu inima mi-loasă le-a stabilit, pre cei nesocotitori a hotărît Măria Sa, ca un stăpânitor, ca acei ce vor stărui în așa cevă, să fie aspru pedepsiți, cum cer legile țării.

XII.

Szolgalathomat es isteni imatsagomat ayanlom kegyelmednek mint bizot vramnak. Towabba az kiraly eo felsege akarattyabol mostan Kis Karachon nappyan ugj vagion az kiralj eo felsege parancholattya hogj mind az olah papok mind feyenkint Kolosuarat legyenek az synatban; melj pap pedig ott nem lezen kiralj eo felsegenek feyeuel maradot az ispanoknak marha-iokkal vgj annyira meg bwntetik hogj mas is peldat vezen rolla. Kerem ez okaert kegyelmedet, parancholj az papopnak minden helyen az kegyelmed tiztessegeben hogj az felitul meg mondot napra Kolosuarat legjenek. Synad lezen ezert egy dologert hogj en azt mondom az zent irassal, mert eok iga-zan nem komunikalnak mikeppen Christus paranchol; masod dalogert ezert mikeppen az szent iras szol, hogj sok hamis prophetak ieonek, en azt mon-dom az zent irassal, hogj eok vadnak azok. Ezt is tuttokra adom az olah papoknak, hogj keolheget hozzanak mellyel olah keonjueket vegyenek: sol-tart az fizesse flor. 1, mas keoniw lyurgia az fizettesse den. 32. Isten tarcha meg kegyelmedet es algia mind lelkiis mind testi iouaiual. Datum ex Lan-kerek, 9 decembris 1570.

Tordasi Pal pap az
olah pöspeok.

Verso: Ez level adassek Bezterezen Kiralj bironak nekem mindenkör bizot vramnak kezében.

(Ibid.)

Slujba mea și rugăciunea mea către Dumnezeu îți infățișez dumitale, ca unui domn de încredere al meu. Apoi, cu voința Măriei Sale Craiului, a poruncit Măria Sa Craiul ca acum în zilele Crăciunului toți preoții români să meargă la sinodul din Cluj; iar pre preoții cari nu vor fi acolo, dregătorii, din porunca Măriei Sale Craiului, îi vor pedepsi pe ei și pe vitele lor, ca și alții să iea pildă de la ei. De aceea te rog pe dumneata să dai poruncă tuturor preoților din Ținutul dumitale, ca în ziua pomenită să se afle în Cluj. Soborul se ține din pricina pe care o susțin eu, cu Sfânta Scriptură, că sunt mulți cari nu cuminecă după porunca lui Christos; al doilea lucru e faptul, după cum zice Sfânta Scriptură, că vin mulți prooroci falsi: eu susțin după Sfânta Scriptură, că aceia sunt ei. Mai dau

de știre preoților românești, ca să-și aducă și bani de cheltuială, ca să cumpere cărți românești: Psaltirea, pe carea s'o plătească cu 1 florin, altă carte, Liturghia (1), pe carea s'o plătească cu 32 dinari. Dumnezeu să te ție pe dumneata și să te înzestreze cu averile sufletești și trupești. Datu-s'a în Lancrem, în 9 Decemvrie 1570.

**Popa Pavel Tordasi,
episcopul românesc.**

Verso: Această scrisoare să se dea în Bistrița, în mâna județului crăesc, domnul meu de încredere în totdeauna.

(Ibid.)

XIII.

Nos Stephanus Batori de Somlyo, Vaivoda Transsilvanus et Siculorum comes et cetera, memoriae commendamus tenore praesentium, significantes quibus expedit universis, quod nos, dignum habentes respectum doctrinae, eruditionis, morum honestorum ac piae conversationis honorabilis Euphthymiae calugeri, quibus ipse divinitus ornatus esse palam denunciatur, atque etiam accedentes commendationibus et supplicationibus dominorum nostrorum consiliariorum ac nonnullorum aliorum, etiam pietati ac propagationi evangelicae veritatis faventes, ne igitur praedicatio evangelicae veritatis et morum dirigendorum, corrigendorum cura quoquo modo cessare iudicetur, eidem igitur Euphthymiae, tanquam personae idoneae, id gratiose annuendum duximus et concedendum ut ipse in ecclesiis wallachalibus suam professionem et religionem tenentibus, accedente consensu patronorum, ubivis in ditione nostra cum plena autoritate verbum Dei purum et sincerum docere, sacramenta Ecclesiae et ea quae ad religionis professionem et ritum spectare videbuntur, ubique libere, pacifice et citra quodlibet impedimentum peragere et alios etiam ministros suam religionem et ceremoniae administrationem recipere et amplecti volentes, citra ullam partis dissentientis molestationem et renitentiam, iuxta se, veluti suae fidei et possessionis adminiculos, habere, proventus quoque ecclesiasticos ubi complectitur et recipitur pro loci antiqua consuetudine in usus suos percipere possit et valeat, immo annuimus et concedimus praesentium per vigorem. Quocirca vobis, univrsis et singulis magnificis dominis, egregiis, nobilibus capitaneis, praefectis, castellanis, provisoribus, officialibus eorumque vices gerentibus, item iudicibus regiis quarumcunque Sedium siculicalium et saxonicalium, nec non prudentibus, circumspiculis iudicibus et iuratis civibus civitatum, oppidorum, villarum et possessionum, cunctis etiam aliis cuiuscunque status et conditionis hominibus ubivis in ditione nostra existentibus et commorantibus, praesentes visuris, autoritate nostra qua publice fungimur committimus et mandamus firmiter, quatenus a modo deinceps praefatum Euphthymiam ubicunque in bonis, possessionibus et

(1) Care nu s'a găsit până acum (N. I.).

pertinentiis vestris valachalibus suam religionem et fidem profitentibus circumambulare ac eidem verbum Dei praedicare, sacramenta et ceremonias iuxta ritum suum administrare atque in aliis omnibus iustis licitisque functionem suam spectantibus eidem liberam et plenariam autoritatem concedere ac de proventibus etiam legitimis eidem Euphthimiae vel homini suo respondere et per vestros responderi facere, immo et ministros quoslibet qui libera eorum voluntate suae professioni et religioni adhaerentur citra ullum vestrum impedimentum sese eidem coniungere permittere modis omnibus debeat et teneamini. Secus non facturi. Praesentibus perlectis, exhibenti restituti. Datum Albae-Iuliae, quinta die mensis octobris anno Domini 1571.

Stephanus Bathori de Somlyo, manu propria.

(Ibid.)

Franciscus Forgach de Gyemes.

XIV.

Stephanus Bathory de Somlyo, Vaivoda Transsilvanus et Sicularum comes et cetera, universis et singulis magnificis, egregiis nobilibus comitibus, vicecomitibus et iudicibus nobilium, quorumcunque comitatum capitaneis, praefectis, castellanis, provisoribus, officialibus eorumque vices gerentibus, item prudentibus, circumspectis iudicibus iuratisque civibus civitatum, oppidorum, villarum, possessionum, cunctis etiam aliis cuiuscunque status, conditionis et praeminentiae hominibus ubilibet in hoc regno Transsilvaniae et partibus Hungariae ditioni nostrae subiectis commorantibus, signanter in comitatu Maramoros exsistentibus, salutem et favorem. Cum ex literis Machariae patriarchae de Pegy intellegamus (*sic*) honorabilem Euphthimiam presbyterum Wallachum in episcopum creasse seque in bonis et ditione nostra Wallachos erudire et instituere velle, ideo nos, considerantes fidem eiusdem Euphthymiae et in promulgando verbo divino summam diligentiam, ubique in pertinentiis arcium nostrarum ac etiam nobilium eorum qui videlicet doctrinam et religionem suam amplecti voluerint, inter eos facultatem docendi, praedicandi et ceremonias pias exercendi concessimus, prout concedimus praesentium per vigorem. Quocirca committimus vobis firmiter, quatenus, acceptis praesentibus, dum et quando praefatus Euphthymia episcopus ad possessionem arcium et ditionem nostram ac etiam nobilium eorum qui eam professionem admittunt pervenerit, eidem et ministris suam professionem tenentibus ubique citra quodlibet impedimentum pausare, moveri, praedicare et ceremonias exercere et sacramenta administrare proventusque antiquitus licitos et debitos eidem praestare et per vestros praestari facere modis omnibus debeat et teneamini. Secus non facturi. Praesentibus perlectis, exhibenti restituti. Datum Albae-Iuliae, 3 die augusti anno Domini 1572.

Stephanus Bathori
de Somlyo m. p.

(Ibid.)

Franciscus Forgach
de Gyemes.

XV.

Christophorus Bathory de Somlyo et cetera, universis et singulis magnificis, egregiis, nobilibus comitibus, vicecomitibus et iudicibus, nobilium provisoribus, officialibus et eorum vices gerentibus, item prudentibus circumspectis iudicibus, iuratis civibus oppidorum, villarum et possessionum, cunctis etiam aliis ubivis in partibus regni Hungariae existentibus et commorantibus, praesentes visuris, nobis dilectis, salutem et favorem. Ex literis Illustrissimi domini Stephani Bathory de Somlyo, Vaivodae Transsilvaniensis ac comitis Siculorum et cetera, intelligere potestis, honorabili Euphthimiae presbytero, episcopo Walacorum ubique in regno Transsilvaniae ac partibus regni Hungariae verbum Dei libere annuntiare, sacramenta suam professionem tenentibus ubique pacifice administrare eundem dominum Vaivodam fratrem nostrum Observandissimum annuisse. Quocirca requirimus Dominationes Vestras faventer, quorum interest autem firmiter committimus, ut dictum Euffthimiam episcopum in praescripta annuentia domini fratris Vaivodae nequaquam turbare et molestare debeatis. Praeterea autem intelligimus in his inferioribus regni Hungariae partibus multis in locis officiales eorundem locorum in divortio divino mandato abuti, quod videlicet, si quispiam Walacus, spreta uxore, aut femina, contempto marito, se invicem posthabere voluerint, officiali eiusdem loci datis florenis sex, statim vir et femina liberi a matrimonio redditi sunt. Quam consuetudinem cum contra divinum mandatum receptam esse videamus, volumus ut a modo in posterum nullum divortium sine autoritate episcopi aut sui substituti hominis inter Walacos fieri possit. Quocirca vobis, officialibus quorumcumque locorum, harum serie committimus, ut a modo in posterum ab eiusmodi consuetudine vestra malo usu recepta immunes esse et totam divortii causam praefato Valacorum episcopo concedere modis omnibus velitis et debeatis. Secus non facturi. Praesentibus perlectis, exhibenti restituti. Datum Waradini, 12 septembris anno Domini 1572.

(Ibid)

XVI.

Nos Stephanus Bathory de Somlyo, Vaivoda Transilvanus et Siculorum comes, et cetera, memoriae commendamus, tenore praesentium significantes quibus expedit universis, quod nos, cum, ad singularem intercessionem nonnullorum dominorum consiliariorum nostrorum nobis pro parte religiosi Christophori presbyteri factam, tum vero inducti meritis ac virtutibus et singulari scientia eiusdem quibus ipsum praedictum insignitumque intelleximus, eundem igitur Christophorum presbyterum in episcopum Valachorum presbyterorum transsilvanensium romanam videlicet seu graecam religionem profitentium per spontaneum discessum discreti Euphthimiae ipso

episcopatu vacante, durante beneplacito nostro, eligendum, nominandum et instituendum duximus, ita tamen ut ipse religionem romanam sive graecam illis quibus interest libere profiteri ac erudire, perversos vero ac malis moribus imbutos castigare ac omnia sui muneris officia diligenter exsequi possit et valeat, immo eligimus, nominamus et instituimus praesentium per vigorem. Quocirca vobis universis et singulis discretis kalugeris, presbyteris walachis ac alterius cuiusvis status et conditionis hominibus graecam, ut praemissum est, seu romanam religionem profitentibus, modernis et futuris, praesentes visuris, harum serie committimus et mandamus, quatenus vos quoque annotatum Christophorum presbyterum ubivis in ditone nostra pro vestro vero et legitimo, tempus infra beneplaciti nostri, episcopo tenere et agnoscere, eidem in omnibus iustis, licitis et consuetis, functionem videlicet suam spectantibus, oboedire et obtemperare, solitos proventus eidem ubique vel homini suo ad id transmissis, praesentium scilicet ostensori e medio vestri administrare et per vestros citra omnem renitentiam administrari facere debeatis et teneamini. Secus non facturi. Praesentibus perlectis, exhibenti restituti. Datum Albae-Iuliae, die sexta iunii, anno Domini millesimo quingentesimo septuagesimo quarto.

Stephanus Bathory de Somlyo.

Martinus Berzevichius, consiliarius et secretarius.

(Ibid.)

XVII (1).

Szolgalathomat ajanlom kegelmeteknek isten iauaiual algia meg kegelmedet.

Ezen leuelem mutato Olah Papot urunk eo felsege levelevel küldeottem Moldovaban ot valo Raduly vaidahoz az mint megh lathattya kegelemed,

(1) Reproduc aceste două documente, XVII și XVIII, pentru a lămuri și mai departe unele puncte de istoria bisericească ardeleană. Mitropolitul Dosoftei e cunoscut (v. *Sate și preoți*, p. 479, 331—5). Benedict, care stă în Budișor, prin părțile Bistriței, nu e însă cunoscut decât prin acest act (cf. și *Documentele Bistriței*, I, p. xciv). Când ne gândim că nici Dosoftei cu tot titlul mare, *general*, ce-și da, cu toată locuința lui în mânăstirea din Bălgrad, nu se află în pomelnicul Mitropoliilor din Bălgrad, care pune după Ioan, întemeietorul Mitropoliei, pe Ghenadie (Brad) (v. *Studii și documente*, IV, p. 66), va trebui să admitem că Ghenadie și acest Benedict au avut stăpânirea lor arhierescă numai în părțile Maramureșului și Bistriței. Dosoftei venise însă din Moldova. De aici rezultă că Domnii acestei țări n'au părăsit de odată drepturile lor vechi de a numi episcopi în Vad. Abia Ghenadie, sprijinit pe puterea lui Rákóczy I-ii, izbuti să pună acolo unde fusese până atunci Vlădici neatârnați, un simplu vicar al său, un «chip vlădicesc» (*Sate și preoți*, p. 50). El ar fi astfel întregitorul de fapte al Mitropoliei.

kerem azokaert mint vramat felette ighen kegelmedet erre hogy az Bezterczei ot valo videken leueo Olah Papoktul kegelme szerezzen louat alaia Kegelmanek nekik paranchiollia megh ha adni nem akarnak az mi authorizasukra, mely louakon mehessen az vajdahoz es az ot valo metropolitahoz, hogi dolgaban kesedelem nelkwl járhasson el. En is kegelmedek minden alkolmatossaggal kegelmed jo voltat meghigyekezem szolgálni; mind penigh harom lo terebeli vasat is viszen, az alais kegelmed adasson elegedendo louakat. Tarchia isten io egesseghben kegelmedet. Datum in claustru albensi metropolitano, die 1. ianuarii, anno Domini 1625.

Kegelmanek mindenkor joakaro
baratya
Dazopthey Olah m. p.
puspeok erdely
orszaghban.

Verso: Prudenti ac circumspecto domino Martino Budajki, iudici primario civitatis Biztriciensis, et cetera, domino amico mihi semper observantissimo.

(Originalul în Arh. Bistriței.)

Slujba mea Smereniilor Voastre, Dumnezeu să-ți dăruească Smereniei Tale bogățiile sale.

Pe preotul românesc care arată această scrisoare a mea l-am trimis cu scrisoarea Măriei Sale Domnului nostru la Radu-Vodă din Moldova, după cum poți vedeă și Smerenia Ta. Te rog deci, după cum și Domnul meu te roagă pe Smerenia Ta, să cauți caii ce trebuie pentru aceasta de la preoții românești cari locuiesc în Ținutul acela al Bistriței. Smerenia Ta să le poruncești, dacă nu vreau să dea cai după învoirea noastră, ca eu acei cai să poată

merge la Vodă și la Mitropolitul de acolo, ca să umble în treabă fără de întârziere. Și eu mă voiu folosi de toate ocaziunile ca să te slujesc pe dumneata; tot de odată duce și fier în greutate de trei cai, și pentru aceasta te rog pe dumneata ca să dai cai câți trebuie. Dumnezeu să te țină în sănătate deplină. Datu-s'a în mănăstirea Mitropoliei din Alba-Iulia, în ziua de 1-iu Ianuarie, anul Domnului 1625.

Sunt al dumitale totdeauna binevoitor prieten.

Episcop românesc al Ardealului,
Dosoftei.

XVIII.

Spectabilis ac generose domine,
domine pater et fautor benignissime,

Servitiorum filialium promptam commendationem et diuturnae aetatis salutem. Iusta significandum censui ratione Vestrae Generosae Dominationi de meo diak valachico Theodoro, quem in Moldaviam ad monasterium soezavicensem quibusdam in negotiis spiritualibus mitto; quem ut Vestra Generosa Dominatio tuto patiatur transire unice rogo, ut Vestra Generosa Dominatio eidem literas assecurabiles concedere dandas dignetur, ne teloniatore aut alii officiales eum in itinere impediunt, quia et unam equam ad monasterium illud transmittitur, ne alii opinentur esse vendibilem et iuxta teloniam velint pensitare. His diuturne et feliciter Vestram Dominationem Generosam valere cupio, iteratis petens de assecuratione eiusdem precibus. Data de Budysor, die 4 maj, anno Domini 1631.

Vestrae Generosae Dominationis

(Episcopul Venedict.)

omnia bona cupiens, servitor
in Christo
Bededictus episcopus
(sic).

Verso: Spectabili ac magnifico domino, domino Martino Budaky, supremo iudici civis Bistricensis, ac et cetera (sic), domino fautori et patri adoptivo multum venerando, offerantur.

(Ibid.)